

**FEDERAL TOPLUMU ANLAMAK:
FEDERAL SİSTEMLERİN SOSYOLOJİK YAKLAŞIMI**

*Understanding the Federal Society: Overview of Sociological Approaches of
the Federal Systems*

Demet ÇELİK ULUSOY *

ÖZET

Katı anayasaların, tanımında kurucu unsur olarak yer aldığı devlet biçimi olarak federal sistem, literatüre oldukça karmaşık teoriler ve kavramlar popülasyonu sunar. Sistemin, birbirinden farklı yönlerini ele alan teoriler ve onların ürettiği kavramlar nedeniyle bu popülasyon gittikçe büyür. Kimi teoriler, federal sistemlerin oluşumunu açıklamaya yönelirken, kimileri de işleyişine ilişkin yaklaşımlar sunarlar. Bu devlet biçiminde, anayasaların kurucu unsur olarak kabulünden hareketle, literatürde ilk olarak hukuksal ya da anayasal yaklaşımla geliştirilen klasik teoriler tartışılmıştır. Bunun yanı sıra federal sistem, siyasal, ekonomik, sosyolojik ve yargısal gibi pek çok farklı yaklaşımla da ele alınmaktadır. Dinamik bir doğası bulunan federal sistemin, tek bir yaklaşımla çözümlenmesi her zaman iyi ve kesin sonuçlar vermeyebilir. Bu nedenle literatürde, sistemin birden fazla birleştirilmiş yaklaşımla çözümlenmesi önemli bir görüş olarak benimsenir. Federal sistemin açıklayan teorilerden biri olarak sosyolojik yaklaşım, federal sistemlerin oluşumu ile işleyişine ilişkin önemli katkılar sağlamış ve sağlamaya da devam etmektedir. Sosyolojik yaklaşımın temel hareket

* Yrd. Doç. Dr., Doğu Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

noktası federalizm düşüncesidir. Yaklaşım, federal sistem ile federalizmin kavramsal ayrımının altını çizmiş, bu yönde önemli bir kavram olarak “federal toplum”olgusunu geliştirmiştir. Sosyolojik yaklaşımı savunanlara göre federal sistemi anayasalar değil, öncelikle federal toplum oluşturur. Ayrıca günümüzde önemli bir kavram olarak çeşitlilik içinde birlik de, fikirsel temellerini sosyolojik teoriden almaktadır. Bunlardan hareketle çalışmada, sosyolojik yaklaşım ve tartışma noktalarına değerlendirilecek, federal toplum üzerinde gelişen fikirler paylaşılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Federal Toplum, Federal Sistemin Sosyolojik Teorisi, Federalizm, Çeşitlilik içinde Birlik, Asimetrik ve Simetrik Federalizm.

ABSTRACT

Federal system where the constitution is the constituent elements of the definition of the form of government provides population of the various theories and concepts to the relative literature. This population becomes larger due to address different aspects of theoretical discussions of the system. Some discussions are inclining towards the formation of the federal system while others related to the function. In theoretical debates, firstly legal or constitutional approaches are discussed since the constitutions are the founding or constituent element of the system. Resolving in a single approach to the system may not always provide good and accurate results because of the dynamic nature of the federal system. Yet the federal system is discussed from the different point of view such political, economic, sociological and judicial as many. The sociological perspective is one of the approaches on the formation and functioning of the federal system significantly contributed and continues to do so relative literature. The basic point of the sociological approach is federalism. The approach gained the vital discussions to the literature focusing on the conceptual distinction between federalism and federal system. Hereby the literature focuses on the conceptual separation of federalism and the federal system. Another important phenomenon which is developed by the sociological approach is “federal society”. According to the approach, federal system does not constitute by a federal constitution, it is found in the federal community or

society. Today as another important concept is unity in diversity debate rely on the intellectual foundations of sociological theory. In this paper, the sociological approach which contains important debate and discussion points will be considered together with the conceptual map.

Keywords: Federal Society, Sociological Theory of the Federal System, Federalism, Unity in Diversity, Asymmetric and Symmetric Federalism.

GİRİŞ

Federal sistemlerin teorik çerçevesi ve asli özellikleri konusunda birbirinden farklı görüşler söz konusudur. Sistem hukuksal, siyasal veya sosyolojik gibi farklı yönleriyle ele alınmakta ve bu nedenle her yaklaşımın ileri sürdüğü asli özellikler birbirinden farklılaşmaktadır. Asli özellikleri ortaya koymanın temel amacı, bir devlet biçiminin federal olup olmadığını saptamaya çalışmaktır. Teorideki tartışmalar bununla da kalmamakta, siyasal, ekonomik, hukuksal, kültürel ve sosyolojik yapının, federal sistemin işleyişine ve kurumlarına nasıl etki ettiğini de araştırmaktadır. Bu tartışmalarda, hukuksal yaklaşımla federal olarak tanımlanmayan siyasal bir sistemin dâhi, federal doğasının bulunabileceği ortaya konulmaktadır. Bu yaklaşımları tek başına ele alınması, sistemin yapısının ortaya konulması bakımından sınırlı bir bakış açısı sağlar. Bu nedenle federal sistemlere yönelik teorik tartışmaları bütünleştirme çabaları da önemli ve esaslı bir yere sahiptir.¹ Hukuksal ya da anayasal yaklaşımlar federal sistemin kurucu unsurlarının ortaya konulmasında kilit konumdadırlar ancak sosyolojik yaklaşım, sistemin hukuken “federal” olarak tanımlanmasından ziyade, toplumsal olarak federal olup olmamasıyla ilgilenmektedir. Bu nedenle birbirini tamamlayan bu yaklaşımları tek başına ele almak federal sistemin yapısının ortaya konulması bakımından sınırlı bir bakış açısına neden olmaktadır. Uygun, bu yaklaşımları ortak bir teoride birleştirmek mümkün olabileceğinin ve belirli bir federal sistemi araştırmak için tüm yaklaşımlardan hareketle, çok boyutlu bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğinin altını çizer.²

¹ Bu konudaki önemli değerlendirmeler ve teorik çerçevenin bütünleştirilmesine ilişkin ilk görüşler için bkz. Uygun, Oktay, “*Federal Devlet*”, 12 Levha Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 30 vd.

² Uygun, “*Federal Devlet*”, s. 30.

Bu çalışmada ise, sosyolojik yaklaşım, onun ileri sürdüğü “federal toplum” olgusu ile bu yönde ortaya çıkan günümüz fikirleri incelenecektir. Bir siyasal sistemin federal olarak tanımlanması için öncelikle toplumda sosyolojik anlamda çeşitliliklerin yani federal bir toplumun bulunması gerekir. Bu yönde federal sistemler, özellikle çok katmanlı yani kültürel, dilsel ya da dinsel alanlar gibi farklılıkları olan toplumların bir arada yaşayabilmeleri için siyasal yapı bakımından yaşam kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan sosyolojik yaklaşım, kendisinden önceki federal sistem çalışmalarını, salt anayasalara ve anayasal kurumlara odaklanması nedeniyle, “*federal sistemin anayasa çalışmaları*” şeklinde eleştirmektedir.³ Dolayısıyla bu görüşle birlikte federal sistemlerin sadece coğrafi ya da yersel olarak farklılaştığı örnekler değil fonksiyonları bakımından da farklılık arz eden örnekler ön plana çıkmıştır. Ayrıca asimetrik-simetrik federal sistemler, çeşitlilik içinde birlik, çok-katmanlılık gibi modern çoğulcu ya da oydaşmacı demokrasilerin kavramları da bu yaklaşımın ilgi alanı içerisindedir.

FEDERAL SİSTEME İLİŞKİN SOSYOLOJİK TEORİDE TEMEL PRENSİPLER, FİKRİ TEMELLER VE KAVRAMLAR

Federal sistemlerin başka bir açıdan ele alınmasını sağlayan toplumsal bakış açısı, temel prensipleri ve ilgili kavramları bakımından literatürde seçkin bir yer tutar. Ayrıca, federal sistemin düşünsel temelinde yer alan federalizm kavramı bakımından da kapsayıcı olan yaklaşım, özellikle günümüz önemli kavramlarından biri olarak çeşitliliklere odaklanmaktadır. Sosyolojik bakış açısının toplulukların farklılıkları üzerine geliştirdiği fikirler, günümüzde hukuken asimetrik kurucu birimlerin federal sistemler içerisinde oluşmasının da temelini atmıştır. Bu nedenle yaklaşımın temel prensipleri ile fikrî temellerini öncelikle ifade etmek gerekir. Daha sonra yaklaşımın günümüze olan etkilerini ortaya koyan çeşitlilik içinde birlik ve federal sistemlerin asimetrik ve simetrik yapıları açıklanacaktır.

Sosyolojik Yaklaşımın Temel Prensipleri

Sosyolojik yaklaşıma göre federal sistem, belirli bir ortaklık için taahhütte bulunan bireylerin ve kurumların etkin işbirliği içerisinde bütünlüklerini korudukları, siyasal ve aynı zamanda sosyal davranışların özel

³ Livingston, William S. “A Note on the Nature of Federalism”, *Political Science Quarterly*, Vol. 67: 1, 1952, s. 82.

bir biçimdir.⁴ Yaklaşımına göre federalizm, hukuk dışında pek çok sorun ile ilgilidir. Bu nedenle, federalizm için salt hukuki bir yaklaşım yeterli değildir.⁵ Federal sistemin sadece anayasal kurumlar üzerinden ele alındığı hukuksal ya da anayasal yaklaşımlar sınırlıdır ve bunlar federal sistemin eski kurumsal ve anayasal çalışmalarınıdır.⁶

Toplumun federal niteliğinin belirlenmesi için kurumsal ve anayasal yapının analiz edilmesi için yetersizdir. Federal sisteme ilişkin unsurları anayasalar, anayasal yetki paylaşımı ve kurumları üzerinden inceleyen anayasal yaklaşım, eski-kurumsal⁷ teorilerdir ve sosyolojik yaklaşım bunu eleştirmektedir.⁸ Bu bakımdan anayasal teori, eski kurumsal görüşlere ilişkin diğer eleştirilerden de payını alır.⁹ Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, hukuksal yaklaşımın amacı sistemi diğer devlet biçimlerinden ayıran ölçütleri ortaya koymaktır.

⁴ Elazar, Daniel J., “Federalism: An Overview”, içinde, Villiers, De Bertus, (Ed.), “*Federalism: Theory and Application*”, Human Sciences Research Council Publishers, Pretoria, 1995, s. 2.

⁵ Dikshit, Ramesh Dutta, “*The Political Geography of Federalism: An Inquiry into Origins and Stability*”, The Macmillan Company of India Limited, First Published 1975, New Delhi, s. 13.

⁶ Livingston, s. 82.

⁷ Siyaset devlet bilimi teorilerden biri olarak eski kurumsalcılık, hukuki ve tarihsel bakış açılarıyla devleti, siyasi kurumları ve anayasaları incelemektedirler. Bu yaklaşımın diğer özellikleri de yapısalılık, betimleyici, tümevarımcı olmaları şeklinde ifade edilmiştir. Eski Kurumsal yaklaşım, 1920’li yıllarda giderek önemini kaybetmiş ve geriye ciddi oranda çalışmalar bırakılmasına kaynaklık etmiştir. Eski kurumsal yaklaşım, maddi varlığa sahip gerçek nesnelere analiz ederek, tarihsel ve yorumcu metod gibi biçimsel olmayan metodları kullanmışlardır. Çoğulculuk taraftarları, devleti monist bir yapıda ele alması 1950’li yıllarda siyaset biliminin bu yaklaşımı dışlamasıyla sonuçlanmıştır. Bu yaklaşımda, devletin ne ampirik ne de normatif niteliklerin kaynağı olarak yer almaması yaklaşıma karşı eleştirilerin yönelmesinin bir diğer nedenidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gönenç, Levent, “Siyaset Bilimi ve Anayasalar”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 54, Sayı 3, 1999. Ergül, Ozan, “*Yeni Kurumsal Yaklaşımla Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*”, Adalet Yayınevi, Ankara, 2007, s.11-13.

⁸ Greer, Scott L. (Ed.), “*Territory, Democracy and Justice Regionalism and Federalism in Western Democracies*”, Palgrave Macmillan, 2006, New York, s. 10. Wachendorfer-Schmidt, Ute, (Ed.), “*Federalism and Political Performance*”, 2000, Routledge, London, s. 3. Kefale, Asnake, “*Federalism and Ethnic Conflict in Ethiopia: A Comparative Study of the Somali and Benishangul-Gumuz Region*” Leiden University Department of Political Science of the Leiden, Doctoral Thesis, 2009, s. 30.

⁹ Thorlakson, Lori, “Comparing Federal Institutions: Power and Representation in Six Federations”, *West European Politics*, Routledge Publishing, 26:2, 2003, s. 3.

Teorik tartışmalarda, federal sistemin salt anayasal veya hukuksal bir yapı olmadığını ilk olarak sosyolojik teorinin önde gelen isimlerinden biri olan Livingston dile getirmiştir. Ona göre, görünüşte federal kurumlara sahip olan bir toplum kurumları farklı bir biçimde işletebileceği gibi üniter devletlerde bulunan kurumların da federal bir doğaya sahip olabilir.¹⁰ Federal sistemleri toplumsal çeşitliğin bir gereği olarak kabul eden bu yaklaşım, hukuksal olarak “federal” biçiminde tanımlanmayan, ancak, federal ilkeler üzerine bina edilen sistemleri de “federal” olarak kabul eder.

Literatürdeki ideolojik yaklaşımı ve önemli tartışmaları ortaya koyan siyasal teori, anayasal ve sosyolojik yaklaşımların her ikisini de eleştirir.¹¹ Siyasal yaklaşımıcılara göre, federal sistemlerde bazı topluluk veya bireyler federalizm ilkesinden, bazıları ise tam bir birleşme ya da tam bir ayrılmadan çıkar sağlarlar. Bu farklı çıkarları dikkate alan siyasal yaklaşım, federalizmi siyasal bir olgu olarak betimler.¹² Dolayısıyla federalizm, farklı çıkarlara sahip bireyler arasında, devletin örgütlenmesi ve kurumsal tasarımına yönelik siyasal bir çatışmanın sonucunda ortaya çıkar.¹³ Bu yönde sosyolojik yaklaşım, federal sistemi siyasi ve ideolojik yaklaşımlarla ele alan katı yapısalcı yaklaşımları da eleştirir.¹⁴ Siyasal teori genel anlamda federal sistemlerin kurumları ve sistemi oluşturan toplulukların formlarından ziyade, federal siyasal sistemin kalıbı üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda teorinin, anayasal ve sosyolojik yaklaşımların bazı unsurlarını kaynaştırdığı belirtilmektedir.¹⁵ Bu noktada sosyolojik yaklaşım, siyasal ve hukuksal teorileri dengelemeye çalışan bir ara formül gibi işlev görmektedir.

¹⁰ Greer, s. 10, Wachendorfer-Schmidt, s. 3. Kefale, s. 30. Livingston, s. 84.

¹¹ Livingston, s. 81.

¹² Riker, s. 51.

¹³ Filippov, Mikhail, “Riker and Federalism”, *Constitutional Political Economy*, 16, 93–111, 2005, s. 97.

¹⁴ Bu yaklaşımın fikir babası William Riker’dir. Riker temel görüşleri şu şekilde ifade edilebilir; Federal sistemin oluşumu ve işleyişini siyasal aktörlere ve bunlar arasında yapılan siyasi pazarlıklara bağlar. Büyük devletler ya da coğrafyalar kurmak için veya savunmanın geliştirilebilmesi için siyasi elitler pazarlıklar gerçekleştirirler. Böylelikle belirli konularda yetkileri merkezi yönetime devredeler. Siyasi partiler sistemin işleyişinde oldukça önemlidir. Ve siyasal yaklaşıma göre merkezîyetçi olmayan federal sistemlerin yaşamalarına imkan yoktur. Federal sistemin başarılı bir biçimde sürdürülebilmesi için merkezîyetçi olması ve federal yönetimin güçlü olması gerekir. Riker, William, “*Federalism: Origin, Operations, Significance*”, Boston: Little, Brown and Co, 1964, s. 50-51.

¹⁵ Thorlakson, s. 3.

Sosyal bilimlerde ortaya çıkan davranışçı tutumların etkisi, federal sistemlerde yaşanan sorunların sadece hukuki boyutu olmadığı, ayrıca ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel sorunlar da yaşandığına dikkati çekmiştir. Literatürde özellikle sosyolojik yaklaşım taraftarları, hukuksal yaklaşımın tanımlarını eleştirmektedir. Anayasal yaklaşımlar, bu sorunları açıklamakta yetersizdir.¹⁶ Sosyolojik teoriye göre federal sistemler sadece yetkilerin paylaşıldığı bir devlet biçimi değil, devam eden “bir süreç”tir.¹⁷

Bu yaklaşım, o güne değin geliştirilmiş olan ve bir devlet biçimini federal olarak tanımlamak için anayasa veya kurumsal alana odaklanan yaklaşımların eksikliğine işaret etmektedir. O güne değin literatürde, bir toplumun ya da siyasal yapının “federal” biçiminde tanımlanması için, bir toplumda ya da siyasal sistemde var olan başlıca belirleyici çeşitliliklerin bölgesel olarak dağıtılmasının yeterli olduğu fikri hâkimdir. Çeşitlilikler bir mozağin motifleri gibi dağınık bir biçimde dağıtılmışsa, bu durumda da sistem federal olmadığı gibi sadece çoğulcu (*plural*) bir toplumdaki söz edilmekteydi.¹⁸ Hâlbuki sosyolojik yaklaşıma göre, toplumda var olan çeşitlilikler federal sistemin ortaya çıkmasına olanak sağlar. Federal sistemin anayasası ve kurumları da toplumun bu gerekliliklerini güvence altına almak amacıyla oluşturulur.

Bu açıdan federal sistemin kurucu unsurlarından biri olan anayasal yetki paylaşımı, kültürel ya da etnik grupların ve/veya sosyo-ekonomik birimlerin kendi sınırlı yönetim yapıları içerisinde yaşayabilmelerini sağlamak için öngörülmüştür.¹⁹ Dolayısıyla federal sistemlerdeki sosyolojik çeşitlilik, hukuksal veya anayasal yapı ile kurumlarını şekillendirmektedir.

Buna karşın, daha sonraki çalışmalarda yeni kurumsalcılığın etkisiyle sadece anayasal düzenlemelerin değil, federal sistemin aynı zamanda resmi ve gayri resmi kurum ve kurallarının araştırıldığı teorileri ortaya çıkarmıştır. Federal sistemler bu akımın etkisiyle sadece siyasi alanda analiz edilmekle

¹⁶ Livingston, s. 84.

¹⁷ Auclair, Céline, “Federalism: Its Principles, Flexibility and Limitations”, *2nd International Conference on Decentralization*, Forum of Federations, Manila, Philippines, July 25, 2002, İnternet Kaynak: <http://www.forumfed.org/libdocs/IntConfDecent02/128-ICD20702-int-auclair.pdf>, Erişim Tarihi:10-01-2011.

¹⁸ Dikshit, s. 12.

¹⁹ Gerven, Walter Van, “Federalism in the US and Europe”, *Vienna Online Journal on International Constitutional Law*, www.icl-journal.com, Vol. 1, Number: 1/2007, s. 3.

kalmamış, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve yargısal yaklaşımlarla da incelenmiştir.²⁰

Sosyolojik yaklaşımı destekleyenler, federalizmin insan organizasyonu sorununu çözmek için geliştirilmiş bir girişim olduğunu belirtir. Federalizmin temel sorunu, etkileşim içinde bulunan karmaşık yersel çeşitlilik ve benzerliklerin siyasal sorunlarına çözüm bulmaktır. Bu nedenle Dikshit'e göre federalizm, aynı zamanda coğrafi bir üründür. Ancak buradaki coğrafi ifadesi yersel federalizm değil, sosyolojik yaklaşımla beraber, federalizmin özünün anayasal yapı içerisinde değil, toplumun kendi coğrafyasında olduğuna ilişkindir.²¹

Bir toplumun kurumsal desenleri, o toplumun federal niteliğini farklı derecelerde yansıtabilir. Kurumlar mevcut siyasal yapıdan daha az veya daha çok federal olabilirler. Dolayısıyla federal toplum için tek başına kurumlara bağımlı değerlendirme yapmak, toplumun kendi doğasını tespit etmek için ciddi bir hata olabilir. Zira kurumsal yapıyı planlayanlar da o kurumların toplumun federal yapısını her zaman destekleyip desteklemeyeceğinden emin olamazlar. Sosyolojik yaklaşım, toplumun sosyal motiflerinin sürekli değişim gösterebileceğini iddia eder.²² Bu durumda da devletin kurumları, o günkü sosyal koşullarını sağlamak için geliştirilmişse de bugünkü sosyal durum ve yapıyı desteklemeyebilir. Dolayısıyla kurumsal yapı ya da kurumlar farklı bireyler için farklı anlama gelebilirler. Aynı türden kurumsal bir yapılar, farklı topluluklar içerisinde bambaşka sonuçlar üretecek şekilde çalışabilirler. Bu nedenledir ki kurumsal yapıların toplumun ihtiyaçlarına uygun olduğuna ilişkin bir güvence her zaman söz konusu olmaz.²³

Federal sistemlerin, sadece çeşitliliklerin coğrafi olarak belirlendiği devlet biçimlerinde ortaya çıktığına ilişkin görüş, ilk olarak bu yaklaşım tarafından reddedilmiştir. Bu yönde, siyasal sistemin federal olarak tanımlanması için çeşitliliklerin sadece yersel olarak birbirlerinden ayrılmaları görüşünü kabul etmemektedirler. Yaklaşımın bu reddine kadar,

²⁰ Wachendorfer-Schmidt, s. 18. Anayasal yaklaşımların siyaset bilimiyle de ele alındığına ilişkin olarak eski-yeni kurumsalcı yaklaşımları açıklayan bir çalışma için bkz. Gönenç, Levent, "Siyaset Bilimi ve Anayasalar", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 54, Sayı 3, 1999.

²¹ Dikshit, s. 13.

²² Livingston, s. 87.

²³ Livingston, s. 87.

literatürde, çeşitliliklerin yersel olarak gruplanmadığı durumlarda sistemin korporatizmin bir biçimi, fonksiyonel veya çoğulcu (*plural*) yani katmanlı²⁴ bir sistem olduğu görüşü ileri sürülmüştür. Ancak coğrafi çeşitlilikler, her zaman, kurucu veya bileşen birimlerin, yani federe yönetimlerin sınır çizgilerini takip etmeyebilir.²⁵

Sosyolojik yaklaşıma göre federal sistemlerin gerçek formu, ülkenin politik gerçekliği ve sosyal çeşitliliğinde oluşur.²⁶ Hukuksal yaklaşım, sistemin gerçek işleyişini tanımlayabilmek ve kurumsal ilişkilerin birbirleriyle olan ilişkilerini tespit edebilmek bakımından yeterli olmayabilir. Nitekim anayasalarında federal olduğu belirlenen birçok siyasal sistemin, işleyişi ya da fiili durumu bakımından üniter sistemlerden ayırt edilmesi kolay değildir. O nedenle ki, bazı federal sistemler oldukça adem-i merkezîyetçi (*non-centralize*) iken, bazıları ise oldukça merkezîyetçidir.²⁷

Federalizm temel gerçeğinin, gruplandırılmış bölgesel çeşitlilikler olduğuna değinen Dikshit, aynı biçimde, federal sistemdeki çeşitliliklerin, devletin bileşen birimlerinin sınır çizgileri takip edecek biçimde dağılımlarının her zaman gerekli olmadığını belirtir. Ona göre, kurucu birimlerin istek ve bireysel kimliklerinin tanınmasının talep edilmesi ve çeşitliliklerin gruptaki diğer üyelerle kendilerini ayırmak için yeterince güçlü, kolektif-toplu bir farklılığa sahip olması gereklidir. Federal ilke, çeşitliliklerin bölge ya da kurucu birim sınırlarını aştığı bu tür bir bölgesel yapılanmada geçerli olabilir. Nitekim İsviçre örneğinde olduğu gibi bu durum federal ilkenin olumlu bir örneğidir.²⁸

Sosyolojik yaklaşımın temel prensiplerinin gelişmesinde, federal sistemlere ilişkin daha eski görüşler önemli bir yer tutar. Federal sistemin sadece siyasi boyutunun değil, sosyal boyutun da ele alındığı bakış açıları bir bakıma sosyolojik yaklaşımın fikirselleşmelerini oluşturmuştur.

²⁴ Çok-katmanlılık (*plural societies*) kavramı için bkz. Erhürman, Tufan, “Çok Katmanlı Toplumlarda İstikrarlı Demokrasi: Birleşik Kıbrıs Örneği”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, N: 61 (1), 2012, s. 125 vd.

²⁵ Livingston, s. 84.

²⁶ Auclair, 2002.

²⁷ Auclair, 2002.

²⁸ Dikshit, s. 11-12.

Sosyolojik Yaklaşımın Fikri Temelleri

Sosyolojik yaklaşımın fikri temelleri Proudhon'un federal teorisine dayanır. Ona göre federal teori, güçlü siyasi boyutun yanı sıra, sosyal boyutun da dâhil olduğu geniş bir perspektiften ele alınmalıdır.²⁹ Federal sistemleri sosyo-ekonomik perspektiften ele alan Proudhon, sosyal ve ekonomik çeşitliliğe federal sistemin neden olmadığını, tam tersine bu çeşitliliklerin, federal siyasi kurumların oluşumuna sebep olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre otorite ve özgürlüğün uzlaştırılmasında, sosyo-politik organizasyonun önemli sorunları için tek çözüm federalizmdir.³⁰ Federalizmi, liberalizm veya sosyalizm gibi sosyal bir doktrin, bir felsefe ve toplumun küresel bir fikri olarak tanımlar.³¹

Proudhon'a göre federalleşmiş bir toplumun geleceği bakımından, temel düzeyde şu ilkelerin bulunması gerekir. Bunlar ilk düzeyde özerklik, ikinci düzeyde rekabetçi işbirliği, üçüncü düzeyde yerellik ve son olarak önceki düzeyleri tamamlayan ve hatta onları aşan katılım ilkesidir. Bu ilkelerin varlığı "federal sosyalizm" in varlığına işaret etmektedir ki bu da federalleşmiş bir ekonomi bakımından merkezîyetçilik yerine, adem-i merkezîyetçiliği daha fazla destekleyecektir.³²

Ekonomik üretimin organizasyonunda federalizmin önemini vurgulayan Proudhon'un görüşleri, özellikle federalizmi ekonomi-politik yaklaşımla ele alan yazarlarca benimsenmiştir. Bu yazarlara göre, temelde federal ve federe yönetimlerin birbirinden farklı endüstriyel çıkarları bulunmakta, bu çıkarlar ise federalizmin işleyişini merkezileştirme veya adem-i merkezileşme yönünde şekillendirmektedir.³³

Yine Tocqueville'nin Amerikan federal sistemine ilişkin çalışmalarından toplumdaki azınlıklara vurgu yapılarak federalizm ve federal sistemle, demokrasinin birlikte yaşamasının onlar için önemine

²⁹ Elazar, 1995, s. 2. Marc, Alexandre, "New and Old Federalism: Faithful to the Origins", *Publius: Federalism as Grand Design*, Vol. 9, No. 4, (Autumn, 1979), s. 118, 125.

³⁰ Dimitris N. Chrysochoou, "Federalism and Democracy Reconsidered", *Regional & Federal Studies*, 8:2, 1-20, 1998, DOI:10.1080/13597569808421048, s. 3.

³¹ Falleti, Tulia G. ve Cameron, Maxwell A. "Federalism and the Subnational Separation of Powers", *Publius*, Spring 2005, s.245.

³² Marc, s. 125.

³³ Erk, Jan, "Explaining Federalism: State, Society and Congruence In Austria, Belgium, Canada, Germany and Switzerland", Routledge, 2008, USA-Canada, s. 4, 96.

değininilmektedir. Bunun yanı sıra Amerikan federal sistemine ilişkin çalışmasını, sosyolojik ve felsefi bir değerlendirmeye ele alan Mill'e göre, federal bir sistemde kurucu birimlerin güçleri de birbirlerine denk olmalı ve özerklik dereceleri çok fazla olmamalıdır. Aksi halde kurucu birimler federal yönetime oranla daha fazla güçlü olacaklardır. Bu durumda da, güçlü federe yönetimler nedeniyle ortaya çıkabilecek ihlallere federal yönetim müdahale edecek, bu da birliğin ve federal sistemin tehlikeye girmesine neden olacaktır. Bu nedenle Mill, federal sistemlerde ortak kaynaklar ve federe yönetimlerin nispi boyutunun önemli olduğunu vurgular.³⁴

Yazarın temelde ifade ettiği nokta, federal sistemlerde çeşitlilik ile birliğin dengede kalmasının gerekliliğidir. Her iki yönetim düzeninin daha az ya da daha fazla özerkliğe sahip olmasının dengesizlik, bir bakıma istikrarsızlık yaratabilecektir. Ancak günümüz sosyolojik yaklaşımı, kurucu birimlerin güçlü olduğu sistemlerin merkezileşmeyi engelleyebileceği görüşüne yakındır. Bu bakımdan Mill gibi sisteme ilişkin daha eski fikirlerin geliştirdiği merkezin güçlü olması fikri bu yaklaşımda desteklenmemektedir. Günümüzde de istikrarlı ve başarılı federal sistem örneklerinin çeşitlilik ve birliği dengede tuttuğu kabul edilir.

Bu fikirselle temellerde, yer yer İngiliz anayasacılığı ve üniter sisteme duyulan bağlılıktan kaynaklanan sebeplerle, özellikle ulusallık vurgusu üzerinden merkezi yönetimin önemine işaret edildiği görülebilir.³⁵ Bu nedenle, 1939'lu yıllar itibarıyla federal sistemlerin zayıf bir devlet formu olduğu ve modasının geçtiği iddia edilmiştir. Laski, geleneksel şekliyle federal sistemin fonksiyonları, hukuksallığı ve katılığıyla dev kapitalizmin evrimleştiği ekonomik ve siyasal yaşamın temposuna ayak uydurmayacağını ileri sürmüştür.³⁶

Federal sistemlere ilişkin bu olumsuz değerlendirmelerin nedeni, söz konusu yüzyılda siyaset tartışmalarında önemli yeri olan sosyalizme karşı kapitalizm şeklinde gelişen ekonomi-politik tartışmaların neden olmasıdır. Norman, iki dünya savaşı arasında ve Büyük Buhran nedeniyle ortaya çıkan

³⁴ Burgess, Michael, "Comparative Federalism: Theory and Practice", Routledge, USA-Canada, 2006. s. 11.

³⁵ Watts, Ronald L., "The Historical Development of Comparative Federal Studies", *IIGR Working Paper*, Queen's University, Kingston, 2007, s. 3-4.

³⁶ Watts, 2007, s.5.

bu fikirlerin, hem üniter hem de federal sistemlerde, ulus-devlet anlayışının gelişmesine neden olduğuna da dikkati çekmektedir. Söz konusu dönemde, genelde merkezileşmiş teknokratik bürokrasilerin ilerici doğasına, ancak güçlü bir “ulusal” yönetimin hizmet edeceğine ilişkin bir inancın geliştiği de ortaya konulmaktadır. Norman’a göre bu gelişmeler, hem ulusallık vurgusunu hem de merkezileşmenin önemini ortaya koymuştur.³⁷

Erk, sosyal yaklaşımın fikirsel temellerine ait bu değerlendirmeleri, toplumun derinlerinde bulunan federal niteliğinin yüzeysel tezahürleri olarak kabul etmektedir.³⁸ Burgess’e göre bu değerlendirmelerdeki ortak nokta, federal sistemin başarılı bir şekilde işlemesi için birtakım sosyal ön koşulların tanımlanmasının gerekliliğidir. Ona göre bu sosyal koşullar ise, “birlikte kimlik veya siyasi çıkar duygusunun en elverişli olduğu ırk, dil, din ve siyasal kurumların bulunması”dır.³⁹ Onlara göre federalizmin bu ilkeleri sayesinde Amerika’da, cumhuriyet rejimi, demokrasi, anayasada yer alan özgürlükler ve yönetim şekli, toplumda uzlaşma sağlanarak oluşturulmuştur. Bütün bu ilkeler, demokratik bir düzende bir arada yaşamak bakımından gereklidir. Hatta giderek daha bağımsız ve karmaşık hale gelen bir dünya düzeni içerisinde önemlidir.

Elazar ise, federal sistemin yapısı nedeniyle, insanların ve devletlerin sorunlarına federal çözüm yolları aramanın şaşırtıcı olmadığını belirtmiştir. Yazar, federalizm ve kökeninin yönetim şekli olarak ortaya çıkışını Federalist Yazılar’da yer alan Alexander Hamilton’ın görüşleriyle açıklar. Ona göre “...iyi bir devleti kurmak zorlama, rastlantısal veya seçim ya da tercihler yoluyla mümkün olabilir...”⁴⁰

Ancak federal sistemin özünü, siyasal bir pazarlık olarak ele alan siyasal-ideolojik yaklaşımlar, federal yapıyı ve yetki paylaşımını, siyasi aktörler ve siyasi partilerin şekillendirdiğini belirtmişlerdir. Bu yaklaşıma göre siyasi elitler arasında yapılmış bir pazarlık federal sistemin oluşumunda

³⁷ Norman, Wayne, “*Negotiating Nationalism: Nation-building, Federalism, and Secession in the Multinational State*”, Oxford University Press, Oxford, 2006, s. 82.

³⁸ Erk, 2008, s. 5.

³⁹ Burgess, s. 10-14.

⁴⁰ Elazar, Daniel J., “*Exploring Federalism*”, University of Alabama Press, USA, 1987, s. 2-5. Bu konuda ayrıntılı bir açıklama için bkz. Bu konuda bir çalışma için bkz. Çelik Ulusoy, Demet “Federal Sistemlerde Geriye Bakış: Modern Dönem Öncesi Yaklaşımlar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 69, No. 4, 2014, s. 739-776.

önemlidir. Bu nedenle federal sistem bir arıza ya da kaza olarak değerlendirilir.⁴¹ Burgess buna karşı çıkararak, federal sistemi “*tarihin bir kazası değil, insan unsurunun, kasıtlı bilinçli ve amaçlı eylemlerinin bir ürünü*”⁴² şeklinde kabul eder.

Sosyolojik yaklaşımçılar, sistemin, tarihin bir kazası olduğuna ilişkin görüşleri eleştirerek, federal sistemlerin, bir tür gereklilik, bilinçli bir tercih ve toplumsal çeşitliliğin sonucu oluştuğunu savunmaktadırlar. Onlara göre federal sistemler ve federal anayasalar, siyasi organizasyon problemleri gibi bir takım uyarılara çözüm olarak ortaya çıkmış bilinçli bir araçtır.⁴³ Dolayısıyla federal sisteme ilişkin siyasi yaklaşımlarca ileri sürülen ve federal sistemin bir pazarlık olduğuna ilişkin görüşleri de reddedeler.⁴⁴

Federal sistemin özünün, toplumun kendi içerisinde olduğu görüşünden hareket eden sosyolojik yaklaşım, federal yönetimi, “*toplumun federal niteliklerini açıkça ifade eden ve koruyan bir araç*”⁴⁵ olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla bu görüşe göre federalizm, federal sistem ve onun hukuksal çerçevesi oluşturulmadan önce de vardır. Aksine federal sistem toplumun federal niteliklerini korumak amacıyla üretilmiştir. Bu nedenle yaklaşım “federal” kavramını, vatandaşlar ya da gruplar arasındaki ilişkileri tanımlayan, tarafların bütünleşmesi ve özerkliklerinin karşılıklı olarak korunmasını ifade eden bir kavram biçiminde tanımlar.⁴⁶

Yaklaşımına göre sistemin özü, federal anayasalar yerine federal toplum kendisindedir. Federal kurumlar ise toplumdaki farklılıklar üzerine gelişir.

⁴¹ Volden, Craig, “Origin, Operation, and Significance: The Federalism of William H. Riker”, *Publius: The Journal of Federalism*, Vol: 34:4, 2004, s. 102.

⁴² Elazar ve Kincaid, federal sistemin tarihsel oluşumunu anlaşma (*covenant*) kavramına dayandırmaktadır. İdeolojik yaklaşımın fikir babası Riker ise bunu “rasyonel siyasi bir pazarlık” olarak addeder. Burgess ise her iki yaklaşımı benimseyerek, “*federasyonlar tarihin bir kazası olmadığına ve insan unsurunun, kasıtlı bilinçli ve amaçlı eylemlerinin bir ürünü, aynı zamanda siyasi elitlerin pazarlıkları, anlaşmaları ve uzlaşmaları gibi bir dizi etkileşimden kaynaklanan bir sonuç*” olduğunu ifade etmektedir. Burgess, 2006. s. 78, 156.

⁴³ Livingston, s. 83-84.

⁴⁴ Bu konuda bir çalışma için bkz. Çelik Ulusoy, 2014, s. 739-776.

⁴⁵ Banting, Keith G., “Social Citizenship and Federalism: Is a Federal Welfare State a Contradiction in Terms?”, içinde, Greer, Scott L., (Ed.) “*Territory, Democracy and Justice Regionalism and Federalism in Western Democracies*”, Palgrave Macmillan, New York, 2006, s. 44. Thorlakson, 2003, s. 3. Livingston, s. 84.

⁴⁶ Thorlakson, 2003, s. 3.

Federal sistem, bu farklılıkların bir arada yaşamasını sağlayan bir araçtır. Ancak bu araç ve vasıtalar oluşmadan önce, o sistemde federal bir toplum bulunmaktadır. Federal toplum kavramı, literatürde ve fiili olarak önemli federalizm türlerinin gelişmesine kaynaklık etmiştir. Kavramın sosyolojik yaklaşımın geliştirdiği önemli bir olgu olması bakımından ifade edilmesi gerekir.

Sosyolojik Yaklaşımın Temel Kavramı Olarak Federal Toplum

Federal sistemin oluşumunu anlamak için, öncelikle toplumu öğrenmek gerekmektedir.⁴⁷ Bu nedenle “*federalizmin özü, kurumsal ya da anayasal yapı içerisinde değil, toplumun kendisinde*” bulunmaktadır.⁴⁸ Bu amaçla geliştirilen önemli kavramlarından biri de “federal toplum”dur.⁴⁹

Federal sistemlere ilişkin teorilerin, resmi kurumlar yerine, toplumsal faktörlere odaklanmaları gerekir.⁵⁰ Bu yönde sosyolojik yaklaşım, hukuksal ve anayasal teorilerin karşısına “federal toplum” kavramını koymuştur. Federalizmin temel doğası, hukuksal ve anayasal terminolojinin gölgeleri içinde aranamaz; bu doğayı kavrayabilmek için, kültürel, politik, sosyal, ekonomik unsurlar gibi federalizmin dış formlarına bakmak gerekir.⁵¹

Federal toplum, bölgesel çeşitlilikleri bünyesinde barındırır⁵² ve federal sistemin oluşumu için federal bir toplumun varlığı gereklidir.⁵³ Örneğin İsviçre ve Kanada’da federal sistem, farklı etnik toplulukların özerklikleri ile birlikleri arasında aracılık edebilecek bir yapı oluşturmak için ortaya çıkmıştır.⁵⁴ Sosyolojik teoride, din, coğrafya ve ekonomi gibi faktörlerin, bölgelerdeki etno-dilsel farklılıkları pekiştirdiği, fakat toplumda temel olan unsurun etno-dilsel desenler olduğu belirtilmektedir.⁵⁵

⁴⁷ Smith, Jennifer, “*Federalism*”, UBC Press, Canada, 2004, s. 22,25.

⁴⁸ Livingston, s. 84-85.

⁴⁹ Filippov, Mikhail, Ordeshook, Peter C., Shvetsova, Olga, “*Designing Federalism: A Theory of Self-Sustainable Federal Institutions*”, Cambridge University Press, USA, 2004, s. 9.

⁵⁰ Erk, 2008, s. 4.

⁵¹ Livingston, s. 83-84.

⁵² Livingston, s. 84 vd.

⁵³ Erk, Jan, “Review: Does Federalism Really Matter?”, *Comparative Politics*, Published by: Ph.D. Program in Political Science of the City University of New York, Vol. 39, No. 1 (Oct, 2006), s. 111.

⁵⁴ Livingston, s. 59.

⁵⁵ Stein, Michael B., “Federal Political Systems and Federal Societies”, *World Politics*, Volume 20, Issue 04, July 1968, s. 723.

Toplumun geri kalanından daha farklı yersel grupların bulunduğu durumlarda, bu farklılıkları korumak ve kendilerine özgü niteliklerini ifade edebilmeleri için bazı vasıtalarla ihtiyaç vardır. Toplum, böyle bir vasıtanın oluşturulması için bazı araçları temin etmeye çalışır. Hiç kuşkusuz bu tür bir durum toplumu ya da anayasayı federal nitelikli yapmaz. Ancak bunun gibi iki, altı veya yirmi farklılık bulunması halinde düzgün bir sonuç üretilebilir.⁵⁶ Dolayısıyla toplumdaki federal unsurların yoğunluğu arttıkça, kurumsal yapıda federal sistem lehine dönüşüm sağlanır.

Hukuksal yaklaşım, anayasal yetki paylaşımını federal sistemin kurucu unsuru olarak ön plana çıkarırken, sosyolojik yaklaşım sistemi toplumsal çeşitlilik üzerinden açıklamaktadır. Bu bağlamda, örneğin 1993 yılından önceki Belçika, sosyolojik yaklaşım çerçevesinde federal bir sistem olarak değerlendirilebilirken, hukuksal anlamda bir federal sistem değildir. Çünkü bu dönemde, Belçika’da “federal toplum” bulunmasına karşın, federal sistemi kuran güvenceli anayasal yetki paylaşımının bulunduğu federal ortak bir anayasa yoktur. Bu örnek, kurumsalcı ya da yeni kurumsalcı yaklaşımların tek başına yeterli olamayacağını ortaya koyduğu gibi, federal sistem ve federalizmin farklı anlamlara geldiğini de göstermektedir.

Federal toplum, bölgesel ya da yersel temelli çeşitliliğe sahip olabilir. Nitekim sosyolojik teorilere yöneltilen ilk eleştiri, “federal toplum” kavramıyla ilgilidir. Gerçekten de, sosyolojik yaklaşımda federal toplum ile ifade edilen çeşitliliğin ne olduğu ya da neyin çeşitliliği oluşturduğu konusunda yeterli açıklık bulunmamaktadır.⁵⁷ Bu yönde yaklaşım, federal toplumların bölgesel çeşitlilik arz ettiği belirtilmişse de, söz konusu çeşitliliğin neleri kapsadığı ve bir toplumun federal olmasının ya da olmamasının ne anlama geldiği konusunda yeterince açıklayıcı olmamıştır.⁵⁸

Sosyolojik yaklaşımın savunucuları, bu eleştiriye karşılayabilmek için “federal toplum”u, “*yersel olarak belirli bir bölgede yaşayan toplulukların, dil, din, etnik köken, ya da tarihsel gelenekleri bakımından açıkça ayırt edilebilen farklılıklarının bulunması*” şeklinde tanımlamışlardır.⁵⁹ Bu tür toplumlarda, “*din, coğrafya ve iktisat gibi faktörler, yersel etno-dilsel*

⁵⁶ Dikshit, s. 18, Livingston, s. 84-85.

⁵⁷ Erk, 2008, s. 5.

⁵⁸ Stein, 1968, s. 728 vd. Erk, 2008, s. 5.

⁵⁹ Stein, s. 730 vd. Erk, 2008, s. 4.

farklılıkları güçlendirdiği, ancak etno-linguistik desenlerin toplumun temelini"⁶⁰ oluşturmaktadır. Ancak Stein tarafından geliştirilen bu tanım da eleştirilmiş, kavramın hem çok-dilli (*multi-lingual*) hem de çok-etnili (*poly-ethnic*) toplumlar için kullanılması halinde daha yararlı olacağı ileri sürülmüştür.⁶¹

Stein federal toplumun, özünde hem çok etnili, hem de çok dilli olan toplumlar bakımından kullanılmasının daha yararlı olacağını belirtmiştir. Bu tip toplumları tanımlayan başlıca bölünmeler, etnik ve dilsel farklılıkların bir ürünü olarak bölgesel olarak yerleşmiş toplulukların olmasıdır. Din, coğrafya ve ekonomi gibi diğer faktörler sadece bu birincil faktörleri güçlendirmektedir.⁶² Stein'in federal toplum yaklaşımı, siyasal yaklaşımların pazarlık görüşünü de desteklemiştir. Ona göre, etnik ve dilsel farklılıkların mevcut olması halinde, bu ayırt edici toplulukların kendileri, onları temsil eden siyasi liderlerin ve destekleyicileri olan farklılıklar için yeterli özerklik kazanmak adına "pazarlık" yapılabilir. Ancak, pazarlık aracılığıyla sadece, toplumsal güçlerin üzerinde hareket edeceği federal sistemin siyasi yapısı şekillendirilebilir.⁶³

Federal toplum kavramı üzerinde çalışan diğer bir teorisyen olan Smiley, bu kavram yerine, federal ulus kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Onar göre federal ulusun varlığı için belirli bölgelerle ilgili siyasetin en belirgin yönleri olan birey farklılıkları, kimlik ve çatışmanın birine dayanması gereklidir. Yani federal ulus, bireyler ve kimlikler arasında farklılıklar bulunması ve bu farklılıkların bölge temelli uyuşmazlıklar çıkmasına yol açtığı durumlarda söz konusu olabilir.⁶⁴

Bütün bunların dışında, sosyolojik yaklaşıma göre federal bir anayasanın gerekliliği için sadece bir toplumun çok çeşitlendirilmiş olması gerekmez. Oldukça çeşitlilik arz eden toplumlarda kurumlar, neredeyse üniter biçimde oluşturulmuş olabilir ya da tam tersi biçimde daha tekleşmiş olan toplumlarda kurumlar daha federal olabilirler. Belki de birleşme yönünde güçlü bir tarihsel mirası olan toplumlar, ekonomik çıkar, dil ve

⁶⁰ Erk, 2008, s. 5.

⁶¹ Kefale, s. 32.

⁶² Burgess, s. 41.

⁶³ Burgess, s. 41. Stein, s. 730. Erk, 2008, s. 5 vd.

⁶⁴ Erk, 2008, s. 5 vd.

bunun gibi farklılıkların üstesinden gelebilecekken, birleştirme yönünde daha zayıf bir tarihi mirası bulunan başka bir toplulukta federal kurumların varlığı gerekebilir.⁶⁵

Yaklaşımın dikkati çektiği bir diğer nokta, federal sistemin kurucu unsuru olan anayasal güvenceli yetki paylaşımı, aksine sosyal anlamda toplumu ve sınıflarını kesen bir araç olarak kullanılabilir. Bu yönde örneğin hukuksal teorilerin ideal federal sistem olarak tanımladığı ABD’de, İç Savaş’ın ardından federalizm sosyal toplulukların korunmasına değil, özellikle bireysel hakların korunmasına dönüşmüştür.⁶⁶ Amerika’nın yeniden yapılanma dönemi olarak bilinen Yeni Düzen (*New Deal*) döneminde, İç Savaş ve Büyük Buhran gibi sosyolojik ve ekonomik faktörleri etkileyen dönemleri, federalizmin derecesi ve türünde değişiklikler meydana getirmiştir.⁶⁷ Ne var ki söz konusu etkilerin, federalizm açısından her zaman olumlu yönde olması beklenmemelidir. Bu yönde Yeni Düzen’in, “*devlet ve toplum arasındaki ilişkilerin kökten değişimlere uğradığı ve federal yönetimin, federe yönetimler karşısında büyüdüğü merkezileşmenin olağanüstü bir projesi*” biçiminde açıklandığının altını çizmek gerekir.⁶⁸

Federalizmin farklı dereceleri, çeşitlilik motiflerinin değişiklik arz ettiği ve farklılıkların koruma ve artikülasyon talepleri için daha fazla veya daha az güce teşvik edildiği toplumlarda üretilir. Ancak o devlet biçiminin federal

⁶⁵ Livingston, s. 89.

⁶⁶ Örneğin Yeniden Yapılanma döneminde devletin müdahalelerine karşı temel hakların korunması bakımından federalizmin sınırlandırılmasının ve kuvvetler ayrılığının haklı talepleri olarak görülmektedir. Ward, Ann ve Ward, Lee (Ed.), “*The Ashgate Research Companion to Federalism*”, Ashgate Publishing Limited, USA-Canada-New England, 2009, s. 416.

⁶⁷ 1933-1964’lü yıllar arasında sosyal programlarında önemli bir büyümenin gerçekleştiği, inişli çıkışlı Büyük Buhran döneminin etkileri federalizm türünde farklılığa neden olmuştur. Amerika’nın 1960’lı yıllara kadar olan dönemine Roosevelt yönetiminin de önemli ölçüde etkisi olduğu bu dönem, işbirliği federalizm (cooperative federalism) dönemi olarak yansımaktadır. Amerika’da söz konusu işbirliği federalizminin Yeni Düzenle başlayan 1930’lu yıllarda başladığı ifade edilmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi ileriki federalizm veya federasyon türleri başlığında aktarılacaktır. Skoutaris, Nikos “From Dual to Cooperative Federalism”, *European Constitutional Law Review*, Vol.7, Asser Press and Contributors, 2011, s. 325.

⁶⁸ Lowndes, Joseph E. “*From the New Deal to the New Right : Race and the Southern Origins of Modern Conservatism*”, Yale University Press, USA, 2008, s. 17. 1930’lu yıllarda yaşanan Büyük Buhran ve yeniden yapılanma döneminde yaşanan siyasi baskılar nedeniyle bu dönem, Yüksek Mahkemenin paketlenmesi (*packaging court*) olarak ifade edilir.

kalitesi, bu taleplerin bir sonucu olarak uzlaşma çizgilerini çizen anayasalarla değil, bu talepler sonucu olarak oluşturulmuş bütün araçlarının kalıplarıyla tespit edilebilir.⁶⁹

Örneğin, yetki paylaşımına ilişkin merkezîyetçi tercihleri bulunan Avusturya gibi federal sistemlerde, federalizm ilkesinden uzaklaşmanın bir nedeni de sosyolojiktir. Avusturya’da, eğitim, basın ve siyasal alanların, özellikle siyasal partiler ve alt örgütlerinin, merkez odaklı eğilimleri, belirgin katmansal ya da çeşitlilik temsiliyetini engellemektedir. Bu da sistemin, “federal benzeri” (*quasi federal*) biçiminde tanımlanmasının önemli bir nedenidir.⁷⁰

Avusturya’nın federal benzeri ve aşırı merkezîyetçi olması, anayasal yetki paylaşımının yapısından ziyade, homojenize olmuş bir toplumsal yapının varlığıyla da açıklanmaktadır. Avusturya hukuken federal olarak tanımlansa dahi eğitim, basın vb. toplumun ortak alanlarında federal yönetimin ağırlığı olması, tek tip ve üniter benzeri bir sistemin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aynı biçimde, tüm siyasal alanlarda düşünce çerçevesinin de “bütün bir Avusturya” yönünde kurulmaktadır. Bu yönde toplumunun sosyal, kültürel, toplumsal anlamda “birleşmiş-tekleşmiş” yapısını özetleyen Erk’e göre, “*Avusturya’da siyasetçiler, bürokratlar, çıkar grupları, profesyonel kurumlar, ticari birlikler ve en önemlisi seçmenler ülkeyi bir bütün ve üniter algılamaktadırlar; söz konusu bireyler ve gruplar; ülke açısından siyaseti ulusal anlamda görerek buna göre hareket etmektedirler.*”⁷¹ Bu, federalizm için esaslı bir bağlılığı sürdürmek için gerekli olan bölgesel temelli heterojen toplumdan yoksun olmasından kaynaklanır. Erk, toplumsal homojenliğin hükümetin her düzeyinde merkezîyetçi bir siyasal bakışa neden olduğu, Avusturya merkezîyetçi eğiliminin, Anayasa’nın yapısından değil toplumsal yapısından kaynaklandığını göstermektedir.⁷²

⁶⁹ Livingston, s. 86.

⁷⁰ Erk, 2008, s. 20.

⁷¹ Erk, 2004, s. 4. Yazar, Avusturya’nın federal olmayan bir toplum yapısına sahip bir federal sistem olarak tanımlamaktadır. Bu tip federal sistemlere ayrıca Almanya, Avustralya ve Amerika’da eklemektedir.

⁷² Erk söz konusu çalışmasında, özellikle, Eğitim ve Kitle İletişim unsurlarını ele almıştır. Bunun ise söz konusu unsurların önemli politika alanları olmaları şeklinde açıklamakta ve bunun nedenini de kimlik siyasetinin, kültürel alanlarda egemen olduğuyla ifade etmektedir. Erk, 2004, s. 18-19, 20.

Ancak bu durumun tarihsel gerekçeleri olabileceğini de ifade etmek gerekir. Avusturya'da, birinci cumhuriyet sırasında merkezin değil, federe yönetimlerin yani kanatların güçlü olduğu bir federal sistem tasarlandığı, ancak, ikinci cumhuriyet döneminde tam tersi olarak merkezin güçlendirildiği, federe yönetimlerin daha zayıf tasarlandığı bir federal sistem kurulmuştur.⁷³ İkinci cumhuriyetle merkeze verilen bu ağırlığın, bugün dâhi aşılmadığı, bu nedenle Avusturya'nın, “merkeziyetçi” bir model olarak ifade edilmesinin tarihsel, siyasal ve toplumsal olgulara dayandırıldığı belirtilir.⁷⁴

Ayrıca, günümüz federal sistemlerinin merkezileşmesinde bir araç olarak kullanılan federal hukukun üstünlüğü⁷⁵ anayasal ilkesi de, Avusturya Anayasası'nda benimsenmemiştir. Tersine Avusturya'da federal hukuk ve federe yönetim hukuklarının eşitliği ilkesine dayanan yapı, yine ilk bakışta federalizmin güçlü olduğu bir yapıyı akla getirmektedir. Ancak Avusturya'da federal hukuka anayasal üstünlük verilmemiş olsa da, bu sistemin merkeziyetçi ya da federal benzeri olmasını engellememektedir.

Livingston'nın, hukuk, anayasalar, siyasal kurumlar ve topluma ilişkin ayırımları, literatürde federalizm ve federal sistem arasındaki ince ayrımın habercisidir.⁷⁶ Özellikle bir düşünce biçimi olarak federalizmin, bu görüşleri desteklediğini ifade etmek gerekir. Aynı etimolojik kökenden gelen federal ve federalizmin ilişkili olduğu kavramların aynı olduğu belirtilebilir. Ancak devlet biçimi olarak federal sistem, bir düşünce ya da yaşam biçimi olan federalizmden bu yönü bakımından ayrılmaktadır.⁷⁷ Zira federalizm fikri teoride çeşitlilik içinde birlik ile ilişkili olduğu gibi, federal sistemlerin de özünde oluşturan özerk ve ortak yetkilerle donatılan toplulukların “yaşam biçimi” anlamına gelir.⁷⁸

⁷³ Hadley, Charles D., Morass, Michael, Nick, Rainer, “Federalism and Party Interaction in West Germany, Switzerland, and Austria”, *Publius: Federalism and Intergovernmental Relations in West Germany: A Fortieth Year Appraisal*, Vol. 19, No. 4, 1989), s. 84.

⁷⁴ Erk, Jan, “Austria: A Federation without Federalism”, *Publius: The Journal of Federalism*, Vol. 34, Number 1, 2004, s. 1.

⁷⁵ Bu konuda bir çalışma için bkz. Çelik Ulusoy, Demet, “ABD’de Federal Hukukun Üstünlüğü/Preemption İlkesi: Federalizmden Bir Sapma”, Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuka Genç Yaklaşımlar Konferans Serisi No. 3 Anayasa Hukuku, Editör: ODER, Bertil Emrah, “Anayasa Hukuku Araştırmalarında Genç Yaklaşımlar Kuramsal ve Uygulamalı Yeni Çalışmalar”, 12 Levha Yayınları, 2013, İstanbul, s.61-146.

⁷⁶ Burgess, s. 30.

⁷⁷ Bu tartışmalar için bkz. Çelik Ulusoy, Demet, “Federasyon ve Federalizm” in Kavramsal Ayrımından Doğan Federal Siyasal Sistemler”, *Legal Hukuk Dergisi*, Cilt: 127, S: (11), 2013.

⁷⁸ Elazar, 1987, s. 5.

Sosyolojik yaklaşımın başlıca inceleme alanı, sosyal çeşitlilik ile federalizm arasındaki ilişkilerin analizine dayanmaktadır.⁷⁹ Özerklik ve ortaklık unsurlarını bir araya getiren federal sistemin, soyut bir düşünce veya yaşam biçimi olan federalizmle anlamsal bağı olması nedeniyle, sosyolojik açıdan da ele alınmasını gerekli kılar.⁸⁰ Yaklaşımın, ilgili literatüre yaptığı katkı nedeniyle federalizm ile olan bağı kısaca açıklamak gerekir.

SOSYOLOJİK YAKLAŞIM İLE FEDERALİZM'İN İLİŞKİSİ

Federalizm ya da başka bir ifadeyle federal ilke, çeşitlilikleri ön plana çıkarmakta, federal sistemin düşünsel ve yapısal kodlarında bu olgular yer almaktadır. Dolayısıyla federalizm, çeşitliliklerin bir arada yaşamasına ilişkin olup, federal sistemle de iç içe olan bir kavramdır. Bir devlet biçimi olan federal sistemlerde sosyolojik boyutun dikkate alınmasının nedeni, federalizmin çeşitlilikleri bir araya getirmeyi savunmasıdır.⁸¹

Ancak soyut bir düşünce biçimi olarak federalizmin kökeni, federal sistemlerden daha eskilere dayanmaktadır.⁸² Federal sistemden daha önce ortaya çıkan devlet birlikleri ya da topluluklarla, lig veya konfederal yapıların doğasında federalizm fikri bulunmaktadır.⁸³ Modern anlamda anayasalarla ortaya çıkan federal sistemlere kadar federalizm, bu tarihsel fikir ve tecrübelerinin üzerinde gelişmiştir.⁸⁴

⁷⁹ Bu bağlamda örneğin, federe yönetimler arasındaki sosyo-ekonomik farklılıklar, federal sistemin işleyişini etkilediği kabul edilir. Erk, 2008, s. 4.

⁸⁰ Smith, s. 23.

⁸¹ Erk, 2008, s. 4.

⁸² Elazar, 1987, s. 5 vd. Smith, s. 22. Çelik Ulusoy, 2014, s. 739-776.

⁸³ Johnstad, Tom, "Co-operatives and Federations", *Journal of Co-operative Studies*, No 89, May 1997, s. 49.

⁸⁴ Çelik Ulusoy, 2014, s. 742 vd. Ayrıca bkz. Çelik Ulusoy, 2013. Bu yönde devlet topluluklarından biri olarak kabul edilen konfederasyonlarında, federal ilkeyi barındırdığı belirtilmektedir. Son dönemlerde tekrar canlanan konfederasyonların, özellikle devletler birliği yönünü vurgulamaya dönük en önemli örneği olan Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası örgütlenmelerin etkisinden kaynaklandığı ifade edilir. ELAZAR, Amerika'nın konfederasyon sistemi olarak yaşadığı başarısız dönemin, bu sistemin yürütülemeyeceğine neden olduğu fakat, Avrupa Birliği'nin aslında bir "konfederasyon canlanması" olduğuna işaret etmektedir. ELAZAR, AB'nin hukuken olmasa bile, anlaşmalar aracılığıyla oluşmuş entegrasyon olması bakımından pratikte konfederasyon olduğunu savunur. AB'nin bir federasyon örneği olduğuna ilişkin görüşler mevcutsa da, AB'nin yapısı hakkında, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu kurucularının, Paris Anlaşmasında federasyon terimi yerine uluslararası terimini kullandıkları görülmektedir. Bu nedenle, kurucuların, federasyon çağrışımında siyasal olarak kaçındıkları kabul edilmektedir. Ward, Ward, s. 368. AB'nin

Bu yönde Watts'da, kuvvetlerin belirli derecelerde dikey olarak ayrıldığı her siyasal sistem ve devlet topluluğun özünde, federalizm düşüncesi olduğunu belirtir.⁸⁵ Federalizm, sıklıkla federal sistem, tanımlamak ya da federal sistemi ifade etmek üzere kullanıldığından, ikisi arasındaki ayırım oldukça karmaşıklaşır. Bu teorik karmaşanın giderilmesini hedefleyen kimi yazarlar, federal sistemleri, hukuksal (*de jure*) ve fiili (*de facto*) olarak ikiye ayırarak incelemektedirler. Böylelikle, federal sistem teorilerine girilmeden, federal oluşumların değerlendirilmesi sağlanmaktadır.⁸⁶

Federal sistemin hukuken tanımlanabildiği siyasal sistemler (*de jure*) “federal”, buna karşın, federal sistemin hukuken tanımlanamadığı fakat toplumsal ve siyasal alanlarda önemli derecede âdem-i merkezîyetçi (*decentralize*) mekanizmaların bulunduğu sistemler ise, *de facto* federal sistem olarak tanımlanmaktadır.⁸⁷ *De jure* federal sistemlere Kanada veya Avustralya gibi federal sistemler örnek gösterilebilirken, *de facto*, yani fiili federal sistemlere ise, çok zayıf bir derecede de olsa, dünyanın en hızlı büyüyen ekonomilerinden biri olan Çin örnek gösterilmektedir.⁸⁸ Buna göre hukuken federal olarak tanımlanmayan bir sistemde de federal toplumun sosyo-ekonomik unsurları bulunabilir.

federasyon olduğuna ilişkin görüşler için bkz. Watts, 1996. Watts, Ronald L., “The Contemporary Relevance of the Federal Idea”, *Louis-Warsaw Transatlantic Law Journal*, 1995, s. 111. Kelemen, Daniel R., “Federalism and Democratization: The United States and European Union in Comparative Perspective”, içinde, Menon, Anand, Schain, Martin, (Ed.), “*Comparative Federalism: The European Union and the United States in Comparative Perspective*”, Oxford University Press, USA, 2006, s. 238.

⁸⁵ Watts, Ronald L., “*Comparing Federal Systems in the 1990s*”, Institute of Intergovernmental Relations Queen's University, Canada, 1996. s. 6.

⁸⁶ Erk, 2008, s. 9. Smith, Jennifer, “Definitions, Typologies and Catalogues: Ronald Watts On Federalism”, *The Federal Idea: A Conference in Honour of Ronald L. Watts*, Conference Paper, Institute of Intergovernmental Relations Queen's University, Kingston, 2007, s. 4.

⁸⁷ *De jure* federal sistemlerde önemli olan hukuksal egemenliktir. *De facto* federal sistemlerde ise egemenliğin fiili olarak bulunduğu ifade edilmektedir. Bu değerlendirmeleri özellikle belirli bir federal sistem içerisinde ortaya çıkabileceği ileri sürülmektedir. Örneğin ABD hukuken federe yönetimlerin egemenliği ya da hakları konusuna bir yanıt bulunamaması, kölelik sorunu gibi önemli bir krizi gündeme getirmiştir. Kölelik krizinin ardından gelen İç Savaş döneminin, federe yönetimler bakımından hem hukuki egemenliklerinin hem de federe yönetimlerin hakları bakımından fiili egemenliklerinin (*practical sovereignty*) bir denemesi olarak görülmektedir. Burgess, s. 19-20.

⁸⁸ Parikh, Sunita, Weingast, Barry R., “A Comparative Theory of Federalism: India”, *Virginia Law Review*, Vol. 83, 1997, s.1593.

Sosyolojik yaklaşım, “federal” kavramını, bir toplumsal örgütlenme modelini ve siyasi kültürün bir türünü ifade etmek için kullanmaktadır. Onlara göre, toplumun bütünleşme yönündeki taleplerinin, merkezileşmeme yönündeki taleplerinden daha baskın olduğu durumlarda, kurumların daha üniter benzeri olacaktır. Tam tersi biçimde toplumun taleplerinin âdemi merkezileşme yönünde baskın olması halinde de, daha âdem-i merkezîyetçi sistemler oluşacaktır. Bu durumda federalizm bir tür değil, bir derece meselesi haline gelmektedir.⁸⁹ Farklı bir bakış açısıyla, federal sistemlerin üzerinde geliştiği federalizmi, kurumsal ve ideolojik boyutları bakımından ikiye ayırarak açıklayan King, “*bireylerin alt birimler (kurucu birimler) içerisinde belirli derecede özerkliklerini koruyarak ortak bir yönetim rejimini paylaştıkları siyasal sistemi*”⁹⁰ federalizm olarak tanımlar.

Federalizmin bir derece meselesi ya da tür olarak ifade edildiğini belirtmiştik. Federalizm türleri içerisinde belirtilen fonksiyonel federalizmi de ifade etmek gerekir. Fonksiyonel federalizm, federe yönetimlerin yetki alanları coğrafi olarak yerleştikleri bölge ve yerlere göre değil, dilsel, dinsel ve etnik gibi nitelik farklılıklarına göre belirlenir.⁹¹ Dolayısıyla, kurucu birimlerin bileşen çizgilerinin buldukları yerlere göre belirlenmediği yani coğrafi olmayan federal sistemler, fonksiyonel ya da işlevsel federalizm olarak adlandırılmaktadır. Fonksiyonel federalizm, anayasal yetki paylaşımının coğrafi unsurlar dışında daha çok o sistem içinde bulunan toplumlar, cemaatler veya etnik gruplara göre yapıldığı sistemlerdir.⁹²

Federal sistem, belirli bir kalıba konulabilecek bir devlet sistemi olmamakla beraber, kurucu unsurlarının öncelikli kaynağı, “anayasal yetki paylaşım”ıdır. İki yönetim düzeninin federal sistemin diğer unsurlarıyla anayasal yetki paylaşımını benimsemiş olması yeterlidir. Kurucu birimlerin, yersel olmayan bir takım bağlarla birbirlerinden ayrılmış olması, sistemi federal yapmaktan çıkarmamaktadır.

⁸⁹ Livingston, s. 86.

⁹⁰ King, Preston, “*Federalism and Federation*”, Baltimore, Johns Hopkins University Press, Biddles Ltd, Great Britain, s. 20-23, Swenden, Wilfried, “*Federalism and Regionalism in Western Europe: A Comparative and Thematic Analysis*”, Palgrave Macmillan, USA, 2006, s. 6.

⁹¹ Ayrıntılı açıklama için bkz. Uygun, 2007, s. 207.

⁹² Bu konuda detaylı açıklamalar için bkz. Gözler, Kemal, “*Devletin Genel Teorisi*”, Ekin Yayınevi, Bursa, Şubat 2007, s.178-180.

Sosyolojik yaklaşım, federal sistemi en geniş tanımı ile ele almaktadır çünkü sadece siyasi ya da devletsel ilişkileri ele almamakta, toplumda var olan her türlü ilişkiyi vurgulamaktadır. Nitekim Thorlakson yaklaşımındaki federal ifadesinin, “*bir devlette özerkliklerin ve bütünlüğün, vatandaşlar ya da grupların arasında karşılıklı olarak koruduğu ilişkilerin bir tarzını*”⁹³ ifade etmek için, geniş anlamda kullanıldığını belirtmektedir. Sosyolojik yaklaşımlar, ayrıca, otantik-asıl federal sistemlerin federal siyasi bir kültüre sahip oldukları ve bunun da federal bir toplumu gerektirdiği varsayımına dayanmaktadır.⁹⁴

Bu yaklaşımda olduğu gibi, federalizmin geniş anlamda ele alınmasının bir sonucu da teorinin analitik değerinin sınırlanmasıdır.⁹⁵ Bu eleştiriye göre federalizm, basit bir şekilde, özerkliğin ve paylaşılan ortak bir kuralın bileşeni olarak görülürse, İskandinav ülkelerinin çoğunun federal olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Bu durumda sosyolojik yaklaşımın fikirlerinden hareketle, İspanya, İtalya ve 1993 yılından önceki Belçika örneklerinin de federal olarak değerlendirilmek gerekir. Nitekim öğretilerde sosyolojik teoriden etkilenen birçok yazar, mevcut sistemlerin çoğunu federal sistem olarak nitelermektedir.⁹⁶ Kanımızca, bir devlet biçimi olarak federal sistemin sınırlarını belirsiz hale getiren böyle bir yaklaşım, bir devlet biçiminin tanımlanması bakımından zorunlu olarak anayasal yaklaşımlardan hareket edilmesini zorunlu kılmaktadır.

Özerk kural ile ortak kuralın birleşimi olarak tanımlanan federalizmden etkilenmeyen herhangi bir çağdaş demokrasinin düşünülmemeyeceği belirtilir. Ancak, federalizmi, bir devlet biçimi olarak federal sistemlere uyarlamak, onları ifade etmek üzere kullanmak da doğru değildir. Örneğin yukarıda ifade edilen İskandinav ülkeleri, Lijparth tarafından geliştirilen oydaşmacı demokrasinin⁹⁷ yerleştiği sistemler olarak gösterilir. Zira bu durumda, yerel

⁹³ Thorlakson, s. 4.

⁹⁴ Thorlakson, s. 4-5.

⁹⁵ Bu geniş tanımlamanın doğal sonucu, hukuksal olarak federal sistem şeklinde tanımlanmayan sistemlerinde, federal sistem olarak kabul edilmesidir. Thorlakson, s. 3.

⁹⁶ Swenden, 2006, s. 5-6. Watts, 1993.

⁹⁷ Westminster modeli demokrasi yani çoğunluğun hâkimiyetine dayanan demokrasi modellerine karşı olarak ileri sürülmüş olan oydaşmacı demokrasi, özellikle nüfusun ayrık etnik, kültürel, sosyolojik özellikler arz ettiği ikili veya daha fazla bölünmüş toplumlarda, çoğunluğun hâkimiyetinin aranmasının anti-demokratik olacağı fikrine dayanır. Bu tür türdeş olmayan heterojen çoğulcu toplumlarda, Oydaşmacı modelin daha uygun olacağını

yönetimleri oldukça güçlü olan İskandinav ülkeleri ile Lijparth'ın katmanlararası özerkliği sağlamak için yetki paylaşımı yapılmasını ifade ettiği oydaşmacı demokrasileri⁹⁸ de federal olarak nitelemek gerekecektir. Ancak her oydaşmacı sistem federal olmadığı gibi (tarihsel bir açıdan Hollanda ve Güney Afrika'nın oydaşmacı olması) her federal sistem de oydaşmacı olmayabilir (Örneğin ABD).⁹⁹

Federalizmin yeniden yüzeye çıkmasının özellikle toplumsal bir boyutunun olduğu ve günümüz haklar öğretisi bakımından önemle üzerinde durulan azınlık haklarının korunması anlamında sosyolojik yaklaşımla tekrar canlandığı belirtilir. Federalizmde, basit bir çoğunluk ya da azınlık bulunmamakta, çoğunluklar belirli grup yığımlarından meydana gelmektedir. Bu nedenle, azınlık haklarının doğal sonucu olarak kabul edilen federalizm, yalnızca yapay basit çoğunluklar yaratmak yerine azınlıkların kendi

vurgulayan Lijphart, bu demokrasi türünü “çatışmadan çok oydaşmayı vurgulayan, dışlayıcı değil kapsayıcı olan ve dar bir çoğunluk yerine, yönetici çoğunluğun kapsamını genişletmeye çalışan rejim” olduğunu belirtmiştir. Lijphart, Arend, “*Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*”, (Çev. Özbudun, Ergun, Onulduran, Ersin), Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s. 9, 25-26.

⁹⁸ Lijparth'ın bu yönetimleri detaylı bir şekilde ele aldığı çalışmasında söz konusu yönetimlerin, oydaşmacı (*consociational*) yönetimler olduklarını, dilsel, etnik veya dini bölünmelerin derin olarak yerleştiği çoğul toplumlarda, çeşitliliklerin hayatta kalabilmeleri için oluşturulmuş etkin bir sistem olarak ifade edilmektedir. Bu ülkelerde, toplumun dil, din ve etnik gibi önemli katmanlarının katmansal özerklikleri biçimlendirildiği ve her katmanın diğer bir katman tarafından müdahale edilmeden özgür ve özerk olabildiği yönetim biçimleridir. Kuzey İrlanda'nın Belfast Anlaşmasının, yetki paylaşımı unsurlarının oydaşmacı yerleşimin önemli bir örneği olduğu ifade edilir. Lijphart, Arend, “*Thinking about Democracy: Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice*”, Routledge, USA-London, 2008, s. 5, 168 vd. Swenden, 2006, s. 7. Türdeş ya da heterojen toplumların, çok katmanlılıkları bakımından kesin bir değerlendirilmeye tabi tutulmayacağı öğretilerinde kabul edilmiştir. Türdeş toplumlar bakımından ihtimal az da olsa çok katmanlılık mümkün olabileceği gibi, heterojen toplumlarda da çok katmanlılık kesin değildir. Bu bağlamda bir ülkede yaşayanların en az yüzde sekseninin, aynı din ve aynı mezhebe mensup olması ve aynı dili konuşmaları ile aynı etnik kökenden gelmesi halinde, türdeş bir toplumdaki bahsedilebilir. Lijphart, (Çev. Özbudun, Ergun, Onulduran, Ersin), 1996, s. 41. Bununla birlikte Erhürman, heterojen toplumları şu şekilde ifade etmektedir. “*Sayısal olarak çoğunlukta olanların dinine ya da mezhebine mensup olanlar ya da onlarla aynı dili konuşanlar, diğer din ve mezheplere mensup olanlar ya da diğer dilleri konuşanlar karşısında nicelik olarak, türdeş toplumlarda olduğu kadar açık bir üstünlüğe sahip değillerdir. Çok kültürlü ve birden çok etnik topluluğu barındıran toplumlar heterojen toplumdur.*” Erhürman, türdeş toplumların çok katmanlı olmasının düşük bir olasılık olarak düşünülmesinin mümkün olduğunu, din ve dil bakımından türdeş olan bazı toplumların belirli bir dönemde çokkatmanlı olabildiklerini ifade etmiştir. Erhürman, 2012, s. 125.

⁹⁹ Swenden, 2006, s. 6-7.

kendilerini koruma olanağını yaratmakla kalmaz, aynı zamanda onları bir araya gelmeye de zorlar.¹⁰⁰

Federal sistemin düşünsel temelleri içerisinde federalizm, birlik için gerekli olan çoğunluk prensibiyle, çeşitlilik için gerekli olan azınlık hakları arasında bir mücadeledir.¹⁰¹ Kincaid bu duruma, federal sistem anayasalarının değiştirilmesi için herhangi bir ulusal çoğunluk kabulünün yeterli olmadığını örnek göstermektedir. Federal anayasalar, bu tür salt ulusal çoğunluklarla anayasaların değişmesini kısıtlar. Bunun yerine anayasanın değişmesi için yetkilerin dağıtılması, her iki yönetim düzeninin ortaklaşa rızasının gerekli olması, süper-çoğunluk kuralı veya yönetimlerarası uzlaşma gibi mekanizmalar kurar.¹⁰²

Federal sistemlerin ilk örneği olan ABD'nin tarihi belgeleri olarak bilinen Federalist Yazılar'da, "...Geniş ve heterojen bir ulus-devlette, basit çoğunluk kuralının dizginlenmesi gerekmektedir ki bu yolla azınlıkların haklarını ezebilecek veya kimliklerini ortadan kaldırılabilecek çoğunluğun zorbalığına karşı önlem alınmış olacağı"¹⁰³ belirtilir. Dolayısıyla, siyasal sistemin hukuken federal olarak tanımlanmasını sağlayan anayasal yetki paylaşımı, federal anayasaların değişmesinde kullanılan federal katılaştırma ilkesi gibi unsurlar, çeşitlilikleri koruma altına almak amacıyla geliştirilmiştir.

Federal sistemi sosyolojik yaklaşımla ele alan teoriler, hukuksal yaklaşımın sınırlayıcı ve pozitivist doğasını, federal sistemin gerçekliğine çekmeye çalışmaktadırlar. Sosyolojik yaklaşımın bir diğer önemli özelliği, federal sistemin federalizm düşüncesi çerçevesinde ortaya çıkan modern dönem öncesi deneyimlerinin tartışılmasına¹⁰⁴ ve toplumda var olan çeşitlilik

¹⁰⁰ Elazar, 1987, s. 2-5.

¹⁰¹ Kincaid, John ve Tarr, Alan G. (Ed.), "Constitutional Origins, Structure, and Change in Federal Countries", McGill-Queens University Press, Canada-USA, 2005, s. 410.

¹⁰² Kincaid, Tarr, s. 411. Avustralya Anayasası'nın değiştirilmesine ilişkin olarak bkz. Avustralya Anayasası 128. Bölüm. Aynı yönde ABD Anayasası'nın 5. Maddesine bakılabilir.

¹⁰³ James Madison'ın çoğunluğun tahakkümü olarak nitelendirilebileceğimiz tiranlığa karşı ciddi endişeleri bulunmakla beraber, bunları Federalist Yazılar'da dile getirmektedir. Temel argümanı hizipçiliği (factionalism) engellemek olan Madison, azınlık hakları ve temsiliyet konularına vurgu yapmaktadır. Madison'ın söz konusu görüşleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Grofman, Bernard, Wittman, Donald, "The Federalist Papers and the New Institutionalism", Agathon Press, First Publish, New York, 1989, s.11-31.

¹⁰⁴ Çelik Ulusoy, 2014, s. 739-776.

unsurunun sosyolojik yaklaşımı gerekli kıldığına odaklanmasıdır. Siyasal bir örgütlenme biçimi olarak federalizmin, siyasi davranış şekillenmesinde önemli bir faktör olarak büyüdüğü de belirtilir.¹⁰⁵ Toplumun federalizm düşüncesine olan sosyolojik bağlılığı, federal sistemi koruyan aktörleri de etkilemektedir. Bu yönde, federalizm ile devlet ya da yönetim kavramları arasındaki ilişki, “federal olarak düşünebilme” yeteneğini arttırmaktadır.¹⁰⁶ Günümüzde sosyolojik yaklaşımın değiştiği önemli bir kavram da “federal ruh”tur. Buna göre federal olarak yaşama arzusunun sürdürülmesi, federe yönetim özerkliklerinin merkezi yönetimler tarafından esnetilmemesi federal ruhun varlığına işarettir.¹⁰⁷

Bu yaklaşımda özellikle çeşitlilik kavramı sıklıkla ifade edilmektedir. Federal sistemin oluşumunda kültürel, ekonomik, hukuksal, dilsel, dinsel gibi toplumsal çeşitliliklerin etkili olduğunu iddia eden sosyolojik yaklaşımla ilgili önemli bir kavram da çeşitlilik içinde birliktir. Bu nedenle kısaca incelenmesi gerekmektedir.

SOSYOLOJİK YAKLAŞIMIN KATKISI: ÇEŞİTLİLİK İÇİNDE BİRLİK (UNITY IN DIVERSITY)

Çeşitlilik içinde birlik, sosyal ve ekonomik alanlardaki toplumsal farklılıkları ifade etmesi nedeniyle, federal sistemlerle ilgili bir kavram olarak da tasvir edilir.¹⁰⁸ Federal sistemlerin ilk örneklerinde çeşitlilik olgusu, “yersel” olarak tanımlanmıştır.¹⁰⁹ Ancak federal sistemlerin özünü, siyasal sistem dışındaki sosyal faktörlere dayandıranlar, bunu çeşitlilik içinde birlik kavramıyla açıklamaktadırlar.¹¹⁰ Bu bakış açısından çeşitlilik içinde birlik, federal sistemin bir bakıma varoluş nedenidir.¹¹¹

¹⁰⁵ Federalizmin bir tür toplumsal anlaşma (*covenant*) aracılığıyla belirlenen temellerinin, 19. yüzyılın ortalarında başlayan pozitivist ve organik siyaset teorilerine geçişle biraz gölgede kaldığı belirtilir. Elazar, 1987, s. 2-5.

¹⁰⁶ Clarke, Susan E., “Thinking Federally” from a Governance Perspective”, içinde, Pagano, Michael A., Leonardi, Robert, “*The Dynamics of Federalism in National and Supranational Political Systems*”, Palgrave Macmillan, USA, 2007, s. 55.

¹⁰⁷ Caron, Jean-François, Laforest, Guy “Canada and Multinational Federalism: From the Spirit of 1982 to Stephen Harper's Open Federalism”, *Nationalism and Ethnic Politics*, 15:1, 27-55, 2009.

¹⁰⁸ Proudhon'un bu görüşünü aktaran Erk, bu görüşlerin federalizmin ekonomi-politik yaklaşımlarla ele alınmasına neden olduğunu da dile getirmektedir. Erk, 2008, s. 4.

¹⁰⁹ Erk, 2008, s. 4.

¹¹⁰ Livingston, s. 85 vd., Swenden, 2006, s. 5 vd.

¹¹¹ Livingston, s. 85-90; Swenden, 2006, s. 5-6.

Livingston, federal devlet biçimini ortaya çıkaran unsurun, yersel toplumsal çeşitlilik olduğunu belirterek,¹¹² bu yaklaşıma göre toplumsal çeşitlilikler, sistem içerisinde tanınmak için bir tür federal talep oluşturabilirler. Bu talep, çoğu durumda, birlik ya da bütünleşme için artan karşıt bir talebi de karşılayabilecek kadar belirgin olmalıdır. Federal sistemde, kurucu birimlerini özerklik/bağımsızlığı veya merkezileşme ile çeşitliliklerin bastırılması yönünde zorlayan iki talep veya güç bulunur. Yaklaşım bu iki gücün çatışmasıyla, federal sistemin ortaya çıkacağını belirtir. Dolayısıyla federal devlet biçimi bu iki talep arasındaki uzlaşmayı kurumsallaştırmak için oluşturulur. Bu yönde benimsenen federal anayasa ise bu uzlaşma çizgilerini belirler. Bu iki talebin güçlerine orantılı olarak Anayasa ya daha fazla ya da daha az “federal” olacaktır.¹¹³ Dolayısıyla bütünleşme taleplerinin güçlü olması halinde daha merkezîyetçi bir anayasa, tam tersi özerklik taleplerinin güçlü olması halinde de daha âdem-i merkezîyetçi bir anayasa ortaya çıkacaktır.

Livingston, federalizmi yaratan sosyal çeşitliliklerin ekonomik çıkarlar, din, ırk, milliyet, dil, boyutsal farklılıklar, büyük mesafeler tarafından ayrılmış olma, tarihsel geçmişte farklılıklar, önceden ayrı koloniler ya da devletler olarak var olma, sosyal ve siyasal kurumların farklılığı gibi birçok türde olabileceğini belirtir. Bu sosyal çeşitlilikler, belirli çıkarları ve büyük toplumun kesimleri tarafından, niteliklerinin tanınmasını gerektiren bir durum yaratabilirler. Aynı zamanda, toplumun başka bağımsız gruplar halinde parçalanmaması için bu çeşitlilikler çok büyük de olmamalıdır. Ona göre federalizm, bütünleşme için hiçbir dayanağı olmayan çeşitliliklerin çok büyük olduğu durumlarda tutarlı bir toplum yaratamayacaktır.¹¹⁴

Yaklaşımın temel argümanına göre, federal toplum veya siyasal bir topluluk içindeki ekonomik, dini, tarihi, dilsel ve kültürel gibi her türlü farklılıklar, çeşitliliğin ya da çok katmanlılığın oluşmasını sağlayabilir. Bu

¹¹² Uygun, 2007, s. 32. Jeffery, Charlie, “Multi-Level Party Competition in Federal And Regional States”, *Center for Metropolitan Studies, Seminar: Metropolis and Inequalities*, 2010, s. 4. İnternet Kaynak: http://www.centrodametropole.org.br/static/uploads/C_Jeffery.pdf &ei=sjmeUODwOYmDhQeXqYDQBA&usg=AFQjCNF8qqH0rH6Zrdb-oYkQu-7VdS8zJQ. Erişim Tarihi:02-10-2011.

¹¹³ Livingston, s. 85.

¹¹⁴ Livingston, s. 89.

farklıkların herhangi biri ya da bir kaçının birleşimi, kendini ifade etme talebinde bulunan bir grup oluşturur. Toplumda var olan önemli çeşitliliklerin, bir ulus içerisindeki coğrafi dağılımında ya yersel/bölgesel olarak gruplandırılmış ya da bir mozağin farklı renkteki katmanları gibi karışık veya dağınık olabilirler.¹¹⁵

Günümüzde çeşitlilik unsurunun, ulus-devlet anlayışını ortadan kaldırdığı, hatta bu anlayışa meydan okuduğu belirtilir. Çok kültürlülük ya da çok katmanlılık olarak da ifade edilen çeşitlilik, geçen yüzyılın ikinci yarısında tüm dünyada etkisini gösteren güçlü bir entelektüel ve siyasal akımdır. Siyasal alanda çeşitliliğin Kanada, ABD ve Avustralya gibi geleneksel olarak “göç çeken” ve federe yönetimlerinin yanı sıra, belirli sayılarda “yerli” azınlıkların da içinde bulunduğu ülkelerde ortaya çıkması olağan kabul edilmektedir. Söz konusu ülkelerde, çeşitliliğin birer zenginlik olarak algılandığı ve “çeşitliliğin yönetimi yoluyla, bu çeşitlilikten azami faydanın sağlanmasının amaçlandığı” belirtilir.¹¹⁶ Ancak bu ülkeler göç sebebiyle zengin bir etnik, kültürel, dinsel ve dilsel çeşitliliğe sahip olsalar da, daha önceden var olan çeşitliliklerin, sistemin federal olarak biçimlenmesinde katkı sağladığını belirtmek gerekir. Federal sistemin ve unsurlarının benimsenmesiyle, toplumda var olan çeşitliliğin korunması da mümkün olabilmiştir.

Kanımızca sosyolojik yaklaşımın en önemli katkısı, toplumsal çeşitlilik unsurunu merkeze almasıyla, hukuksal yaklaşımın federal sistemlerin sadece coğrafi temelde olabileceği yönündeki görüşlerinin aşılmasına yardımcı olmasıdır.¹¹⁷ Federal sistemlerin çeşitlilik olgusu, özellikle topluluk esasına dayanan federal sistemlerde daha belirgindir. Dolayısıyla, coğrafi temele dayanmayan federal sistemlerde, toplumsal anlamda çeşitlilik, coğrafi temele dayanan federal sistemlerdeki orana daha belirgin bir özelliktir. Bu yönde özellikle dinsel çeşitlilik arz eden Hindistan federal sistemi örnek gösterilebilir.¹¹⁸

¹¹⁵ Dikshit, s. 12.

¹¹⁶ Kadir Canatan, “Avrupa Topluluklarında Çokkültürcülük: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research*, Vol.2/6, 2009, s. 80-81.

¹¹⁷ Uygun, 2007, s. 32.

¹¹⁸ Bu konuda şu eserlere bakılabilir. Hardgrave, Robert L., “India: the Dilemmas of Diversity”, *Journal of Democracy*, Vol. 4, N. 4, October 1993, s. 54-68. Tillin, Louise, “United in Diversity? Asymmetry in Indian Federalism”, *Publius: The Journal of Federalism*, Vol.37, N. 1, s. 45-67.

Ancak Hindistan son derece merkeziyetçi bir federal sistem olarak tasvir edildiği gibi federal yönetiminin (merkezi yönetimin) son derece güçlü olması, federalizm ilkesiyle bağdaşmamaktadır. Bu da federal toplumun var olduğu halde, oluşturulan federal sistemin toplumsal katmanları zedelemesine de neden olmaktadır. Öyle ki Hindistan'daki çok katmanlılık nedeniyle, federal sistem dışında başka bir devlet sisteminin benimsenmesi mümkün de olmamıştır.¹¹⁹ Dolayısıyla sosyolojik yaklaşımın ifade ettiği gibi toplumsal çeşitlilikler federal sistemin oluşumunda önemlidir ancak sistemin dengeli ve istikrarlı olabilmesi için federalizm düşüncesinin yerleşmesi yani federal olarak düşünöbilmek de önem arz eder.

Sosyolojik teoriler, federal sistemlerin oluşumunu ve işleyişini açıklamak konusunda önemli katkılar yapmışlar ve hukuksal ve anayasal teorilerin görmezden geldiği "çeşitlilik" unsurunu ön plana çıkarmışlardır. Bu nedenle bu teoriler, toplumsal çeşitlilik boyutunun göz ardı edilmesine ve federal sistemin kaynağı olan federalizm ilkesinin ortadan kaldırılmasına bir tepki olarak kabul edilmektedirler.

Federal sistemlerde önemli bir kavram olarak çeşitlilik içinde birlik, anayasal bir sistem içerisinde birbirinden farklı özellikleri bulunan toplulukların, toplumsal farklılıklarını koruyarak yaşamalarıdır. Çeşitlilik kavramının, özellikle azınlık haklarını korumaya odaklanması, federal sistemlerin demokrasi ile de bağdaştırılmasına olanak sağlar.¹²⁰ Ayrıca, günümüzde çeşitlilik içinde birliğin demokrasiyle özdeşleştirilmesinde en önemli gerekçe, federal sistemlerin etnik çeşitlilik açısından bir çare olarak kabul edilmesidir.¹²¹ Bu yönüyle de federalizm, çeşitlilik içinde birlik ve siyasal sistemler arasında arzu edilen bir yönetim ilkesi olarak kabul görmektedir.¹²²

Literatürde federal toplumu geliştiren farklı fikirler de sosyolojik yaklaşımın açısından önemli bir yer tutar. Bu yönde Tarlton federal toplumu, simetrik ve asimetrik federalizm şeklinde bir ikili ayırımı oluşturmak üzere kullanmıştır. Yazar Livingston'ın görüşlerini takip ederek, siyasal kurumların

¹¹⁹ Singh, Mahendra P., Verney, Douglas V., "Challenges to India's Centralized Parliamentary Federalism", *Publius: Emerging Federal Process in India*, Vol. 33, No. 4, (Autumn, 2003), s. 1.

¹²⁰ Filippov, Ordeshook, Shvetsova, 2004, s. 1-4.

¹²¹ Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için, Jan Erk ve Wilfried Swenden, "New Directions in Federalism Studies", Routledge, USA-Canada, 2010.

¹²² Swenden, 2006, s. 5-6.

gerçek sosyal ya da toplumsal federalizme karşılık gelmesi halinde, asimetrik bir federal sistemin ortaya çıkacağını ileri sürmüştür. Ona göre simetrik federalizm ise federal sınırların sosyal yapıdan bağımsız olarak çizildiği siyasi bir düzen ifade eder.¹²³ Yani, federal kurumlar sosyal yapıya göre şekillenmiştir. Dolayısıyla günümüz federal sistemlerinde çeşitliliklerin korunması adına geliştirilmiş anayasal-yapısal asimetrik desenler, çeşitliliklerin varlıklarını sürdürmeleri adına benimsenmiştir. Bu da sosyolojik yaklaşımın fikrîsel temellerini ifade ettiği federal toplum kavramından ortaya çıkmıştır. Bu nedenle günümüz sosyolojik yaklaşım fikirlerini ifade etmek bakımından asimetrik ve simetrik federalizmin kısaca açıklanması yerinde olacaktır.

SOSYOLOJİK YAKLAŞIM KÖKENLİ ASİMETRİK VE SİMETRİK FEDERALİZM AYIRIMI

Üniter devlet biçimlerinin tersine, federal sistemin yapısı gereği, çeşitliliklerin birlik tarafından dışlanmaları söz konusu olmaz. Federal sistem iki olgunun bir arada bulunmasına olanak sağlar. Ancak burada federal sistemin işleyişinde, federal yönetimlerin büyümesi gibi bir takım engeller de olabilir. Özellikle dinamik bir süreç olarak federal sistemde katılım unsuru olsa dâhi, bölgesel kimliklerin artikülasyonu için fırsat tanınmaktadır. Bu yönde, bölgesel ve merkezi yönetimler arasında işbirliği yönünde ilişkiler kurulabileceği gibi bölgesel yönetimlerin kendi aralarında rakip olabilecekleri de belirtilir. Bu nedenle Dikshit, federalizmin antitezinin teklik ya da birlik (*unitarism*) olmadığını, aksine federalizmin antitezinin partikülarizm ve ayrılıkçılık olduğunu iddia eder.¹²⁴

Sosyolojik yaklaşım, federal sistemlerin simetrik ve asimetrik yapılanmalarına da ayrıca önem vermektedirler. Özellikle asimetrik federal sistemlerde, bölgesel çeşitliliğin ön planda olduğu düşünülürse, sosyolojik yaklaşımın bu alana ilişkin değerlendirmeleri son derece doğal kabul edilmeleridir. Bu yönde Tarlton'ın "federal toplum" kavramından yola çıkarak oluşturduğu, asimetrik ve simetrik federalizm geliştirilmiştir.

Federal sistemin güvenceli anayasal yetki paylaşımında yetki başlıkları, federe yönetimler bakımından birbirlerine denk olacak şekilde

¹²³ Tarlton, Charles D., "Symmetry and Asymmetry as Elements of Federalism: A Theoretical Speculation", *The Journal of Politics*, Vol. 27, No. 4 (Nov, 1965). Burgess, s. 42. Erk, 2008, s. 5 vd.

¹²⁴ Dikshit, s. 11.

paylaşılmaktadır. Buna simetrik federalizm denilmekte ve federal sistem anayasasında, federe yönetimler arasında ayırım yapılmaksızın yetkilerin eşit paylaşıldığı örneklerde ortaya çıkmaktadır. Bu yönde, Amerika, Avustralya, Avusturya ve Almanya örnekleri bu tür simetrik federal sistemlerdendir. Günümüz federal sistemlerinden ABD ve Avustralya'nın, birbirlerine benzer tek tip ve katı yetki paylaşımalarının simetrik olduğu görülmektedir.¹²⁵

Anayasal yaklaşımla asimetrik federal sistemler, federe yönetimler arasında paylaşılan yetkileri arasında çeşitliliklerin anayasa ile öngörülmesi halinde söz konusudur. Bu tip asimetrik yetki paylaşımında, bir veya daha fazla federe yönetimin, diğer yönetimlere oranla daha fazla yetkileri bulunmaktadır.¹²⁶

Asimetrik federal sistemde yerleşen asimetrik ilişkiler ise, siyasal asimetri veya anayasal asimetri şeklinde iki biçimde ayrılmaktadır.¹²⁷ Siyasal asimetri, tüm federal sistemlerin ortak bir özelliği olarak, çeşitli federe yönetimlerin kültürel, ekonomik, sosyal ve politik koşulların, kendi aralarında göreceli etkisinden kaynaklanan nedenlerle ortaya çıkar. Buna karşın, tüm federal sistemlerde ortak olmayan bir özellik olarak, anayasal asimetri ise, anayasal anlam da farklı federe yönetimlere farklı yetkilerin atanması halinde ortaya çıkmaktadır.¹²⁸

Asimetrik federalizm, federal sistemde kurucu birimlerin yani federe yönetimlerin arasında aynı yetkilere sahip olmamaları ve federe yönetimlerin, federal yönetim organlarında (ortak kuralın yaratılmasında) eşit temsiliyetlerinin bulunmadığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Ancak asimetrik federalizm, kendi içerisinde farklı anlamları barındıran bir

¹²⁵ Bu iki federal sistemin, anayasal yetki paylaşımı kataloglarından hareketle “sert yetki paylaşımı” örnekleri olduğu belirtilebilir. Çelik Ulusoy, Demet, “Federasyonlar ve Yetki Uyuşmazlıklarının Yargısal Çözümü”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilimdalı: Anayasa Hukuku, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2013.

¹²⁶ Bu sistemin tipik bir örneği Belçika olarak gösterilir. Belçika’da Anayasa ve Özel Volan ve Flaman Yasası ile aynı yükümlülük ve sorumluluklara tabi tutulmuşlardır. Bu duruma göre hareket edersek iki bölgenin sorumlulukları ve yetkileri simetrik yetkililerdir. Akhtar, Majeed, Watts, Ronald L, Brown, Douglas M., (Eds.), “*Distribution of Powers and Responsibilities in Federal Countries*”, McGill-Queen's University Press, Canada, 2006, s. 5, 15.

¹²⁷ Yazar, Watts’ın ayırımlarını bu şekilde ifade etmiştir. Watts daha önceki çalışmasında bu ayırımları kullanmaktadır. Bir önceki atıfta değindiğimiz, Watts’ın çalışması daha yeni tarihli olduğundan, bu çalışmasını kullanmayı uygun gördük. Brand, Dirk J, “Asymmetry in Federal Systems – Constitutional Arrangements in South Africa”, *European Diversity and Autonomy Papers EDAP 01/2008*, İnternet Kaynak: www.eurac.edu/edap, s. 5.

¹²⁸ Brand, s. 5 vd.

kavramdır. Bu yönde bir anlamı itibariyle asimetrik federalizm; federe yönetimler arasında kültürel, sosyo-ekonomik ve siyasi parti farklılıklarının yer aldığı bir merkezle oluşmuş federal sistemleri ifade etmektedir. Bu tür asimetriye fiili (*de facto*) asimetri adı verilir. Diğer bir anlamıyla asimetri ise; federal sistem içerisinde, belirli yetki konularında bazı federe yönetimlerin diğer federe yönetimlerden daha fazla yetkiye sahip olması, kısaca daha özerk olmaları halinde ortaya çıkar. Bu tip asimetri ise hukuki (*de jure*) federalizm denilmektedir.¹²⁹

Asimetrik federal sistem, federe yönetimlerin her birinin, eşit ve aynı olmamaları durumunda ortaya çıkar.¹³⁰ Watts, asimetrinin, özerklik ve güç dereceleri bakımından federe yönetimlerin arasında farklılaşma olduğu durumlarda oluştuğunu belirtir. Ona göre asimetrik federal sistemlerin belirli bir türünü belirlemek de mümkün değildir zira her asimetrik federal sistemin asimetri derecesi de birbirinden farklıdır.¹³¹

Örneğin Kanada'da Quebec ve Hindistan'da ise özellikle Jammu ve Keşmir federe yönetimlerinin, belirli alanlarda sahip oldukları yetkileri, federal sistemin diğer federe yönetimlerine göre farklı olması nedeniyle bu federal sistemlerin asimetrik olduğu kabul edilebilir.

Hindistan'da Jammu ve Keşmir ile Punjab, diğer kurucu birimlere göre daha fazla özerkliğe sahiptir. Hatta federal sistemin kurucu unsurlarından bir sapma olmasına rağmen, Hindistan Anayasası'nda her federe yönetimin değil bu federe yönetimlerin kendi anayasalarının bulunacağı düzenlenmiştir.¹³² Bunlar federal sistemlerde hukuki (*de jure*) asimetri

¹²⁹ Yazar ayrıca İspanya, Rusya, Hindistan ve Belçika federasyonlarının birer yasal -de jure- asimetrik federalizm örneği olduğunu belirtmiştir. Swenden, Wilfried, "Asymmetric Federalism and Coalition-Making in Belgium", *Publius: The Journal of Federalism*, N: 32:3, (Summer 2002), s. 67.

¹³⁰ Brown, Douglas, "Who's Afraid of Asymmetrical Federalism? – A Summary Discussion" Institute of Intergovernmental Relations, *IIGR, School of Policy Studies, Queen's University, Asymmetry Series 2005 (17)*, s. 2 vd.

¹³¹ Hindistan federasyonunda, asimetrik federalizm hem kurumsal, hem de yetki paylaşımı bakımından kendisini göstermektedir. Dikkati çektiği üzere, asimetrik federasyonların tanımlanmasında salt hukuksal bir yaklaşım görülmemektedir. Bunun nedeni, bir federasyonda var olan asimetri anayasal yani hukuki "de jure" olabileceği gibi, fiili yani "de facto" asimetri şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Watts, Ronald L., "A Comparative Perspective on Asymmetry in Federations", *IIGR, Queen's University Asymmetry Series 2005(4)*, s. 1.

¹³² İlgili hükümler için bkz. Hindistan Anayasası 152., 370. Maddeler, Birinci Liste 15. Madde, Ek I ve Ek II.

örnekleri olarak belirtilerek, Kanada'da Quebec ve Nunavut, Almanya'da Bavyera ve Belçika'da ise Almanca konuşanlar topluluğu ise diğer örneklerdir.¹³³

Ancak federal sistemin asimetrik olması, diğer federal sistemlere göre daha adem-i merkezîyetçi olacağı anlamına gelmemektedir. Örneğin Jammu ve Kashmir federe yönetimi ile kuzey-doğudaki egemen devletler bakımından bazı asimetrik özerklikler Hindistan Anayasası'nda olan kabul edilmiş olsa da bu asimetri, Hindistan'ı bir arada tutma yeteneği bakımından merkezi bir öneme sahip değildir. Aynı zamanda asimetrik federalizm fikri etrafında Kanada ve İspanya'da gelişen siyaset felsefesi ile kültürel azınlıkların hakları için özel bir koruma gerektirmesi Hindistan'da özel olarak gelişmemiştir. Dolayısıyla, Hindistan federal sistemindeki asimetrik federalizm özelliği, tam anlamıyla federalizmin çeşitlilikleri koruma yönü amacına ulaşmasa da, asimetrik federalizm özelliğinin anayasal anlamda var olduğu belirtilebilir.¹³⁴

Kanada'da asimetri, federe yönetimlerin katılma oranları bakımından hem Senato'da, hem de federe yönetimlerin anayasal yetki paylaşım kataloğuna ilişkin yetkileri bakımından ortaya çıkmaktadır. Kanada Anayasası, federe yönetimlerin bu haliyle Senato'da asimetrik temsiliyetini sağlamıştır. Bu da asimetrik federalizmin bir yansıması olarak kabul görür. Ancak bu durum, Kanada federe yönetimlerinin temsil edildiği Senato'nun alt meclise oranla daha zayıf olması bakımından eleştirilmektedir.¹³⁵

Ayrıca, sahip oldukları çeşitlilikler ve asimetri de göz önüne alındığında, Kanada ve Hindistan gibi büyük coğrafyalarda devletin daha fazla yönetilebilir olmasına çalışmak, federalizmin ya da federal ilkenin sonu olabilir. Amerikan anayasa koyucularının da bunu amaçladıklarını fakat ABD Anayasası'nın diğer ülkelerdeki federal sistem anayasalarından farklı olarak bir uzlaşma veya anlaşma (*covenant*) belgesi gibi uygulandığına dikkati çekmektedirler.¹³⁶

¹³³ Burgess, s. 218, 221.

¹³⁴ Tillin, 2006, s. 62.

¹³⁵ Senato'nun zayıflığı, federe yönetimlerin nüfus temsilcisi olma rolleri ve federal meclisin içinde hükümetlerin temel olarak Başbakan tarafından atanan senatörler olmaları şeklinde ifade edilmektedir. Simeon, Richard, Papillon, Martin, "The Division of Powers In Canada: An Overview", *Institute of Federalism University of Fribourg Files*, s. 4. İnternet Kaynak: www.federalism.ch/files/categories/IntensivkursII/Canadag2.pdf, Erişim Tarihi: 31-10-2011.

¹³⁶ Verney, Douglas, "Federalism, Federative Systems, and Federations: The United States, Canada, and India", *Publius*, Vol. 25, No. 2 (Spring, 1995), s. 81-97.

Asimetrik yapılanmaların nedeni, tüm federe yönetim düzenleriyle ilgili olmayıp, sadece birkaç federe yönetim düzeninin özelliği olarak görülmektedir. Asimetrinin ortaya çıkması, sosyo-ekonomik tercihlerden kaynaklanabildiği gibi, kültürel sebeplere de dayanmaktadır. Aslında asimetrik federalizm, yerel ve merkezi otoriteler arasında yani federal ve federe yönetimler arasında çatışma yaşanmasının olası bir sebebi olarak da görülmektedir.¹³⁷

Asimetrik ve simetrik federal sistemler, özellikle federal ve federe yönetimler arasında ortaya çıkan uyumsuzluklar bakımından ele alınarak, her iki model kendi içerisinde birbirlerinden farklı siyasi, hukuki ve ekonomik sorunları barındırır. Asimetrik federal sistemlerde temel süreç ve ihtiyaçlar göz önüne alındığında, tek bir kurucu birimde izlenen politika ve koşulların tüm sisteme olan farklılığı uyumsuzlukları ortaya çıkarabilmektedir.¹³⁸

Federal bir sistemde gözlemlenen uyum ya da çatışmanın derecesi, sisteme hâkim olan simetrik ya da asimetrik modellerin fonksiyonu olarak düşünülebilir. Bununla birlikte simetrik modellerde, federal yönetim yani merkezi yönetimle aynı ilişki derecelerine sahip federe yönetimler söz konusudur. Asimetrik modellerde ise, federe yönetimlerin federal yönetimle olan çatışma dereceleri potansiyel olarak diğer federe yönetimlerde de görülebilir.¹³⁹

Bu kavramlardan yola çıkan Wildavsky, sosyal federalizmi tanımlamıştır. Ona göre ekonomik, etnik ve dinsel farklılıkların siyasi sınırlarla uyum gösterdiği toplumlar “sosyal federalizm” biçiminde tanımlanır.¹⁴⁰ Buna karşılık olarak toplumun oluşumuna ve özelliklerine bakılmaksızın tasarlanmış bir federal kurumsal yapı ise “yapısal federalizm” biçiminde tanımlamaktadır.¹⁴¹

¹³⁷ Federal sistemlerde mali dağılım ve transfer programları, temel meselelerden biri olarak görülmektedir. ABD’de olduğu gibi koşullu federal hibe sisteminin kontrolsüz bir şekilde büyümesine ya da Kanada’da olduğu gibi yönetimler arası ilişkilerin yarı diplomatik rejimi, kapalı kapılar arkasında gerçekleştirilmiştir. Watts, 1996, s. 42-43. Hueglin, Hueglin, Thomas, “Federalism at the Crossroads: Old Meanings, New Significance”, *Canadian Journal of Political Science*, Vol: 36:2, June 2003, s. 287.

¹³⁸ Tarlton’a göre federal sistemde birliği oluşturan unsurlar; federe yönetimlerin kendi aralarındaki uyumsuzlukları, ortak hedefler, istek ve beklentiler açısından ele alınması gerektirmektedir. Tarlton, s. 870-871.

¹³⁹ Örneğin California ve Washington veya Mississippi ve Washington federe yönetimlerinin aralarındaki çatışma veya uyum düzeylerinin diğer tüm federe yönetimlerin federal yönetimle olan ilişkileriyle bir simetride olduğu görülebilir. Tarlton, s. 871.

¹⁴⁰ Burgess, s. 42.

¹⁴¹ Erk, 2008, s. 5 vd.

Asimetrik ve simetrik federalizmden hareketle, daha farklı bir ayırım olarak yersel ve çokuluslu federal sistem ayırımları da yapılmaktadır. Ancak Erk'e göre toplumsal yapıyı dikkate alan federalizmin bu tür yaklaşımları, belirli bir süredir kurumsalcı perspektiflerin hâkim olduğu bir alanda azınlıkta kalmışlardır. Bu durum, yeni kurumsalcı yaklaşımların alanda etkisinin görülmesiyle değişmiştir.¹⁴²

SONUÇ

Literatürde siyaset bilimcilerin, federal sistemin anayasal yapısına ilişkin fikirlere, anayasalcı yaklaşımların ise, devlet yetkileri arasındaki ilişkilere, siyaset bilimi çalışmalarına ve kamu yönetimi atıflarına sınırlı olarak yer verdikleri eleştirilmektedir. Bununla birlikte sosyolojik yaklaşım, federal sistemi ve federalizmi değerlendirirken, sadece anayasalar ve hukuki yapıyı incelemekle kalmayıp, bunların ötesine de bakılması gerektiğini ileri sürmüştür. Yaklaşımın, federal sistemin oluşumu ve işleyişinde, salt kurumsal ve anayasal mekanizmaların değerlendirilmesinin yetersiz olduğuna ilişkin görüşleri, bugün hala literatürde önemli bir yere sahiptir.

Sosyolojik yaklaşımın önemli kazanımlarından bir diğeri şüphesiz ki kurumsal yapı ile toplumsal yapıyı birbirinden ayırmasıdır. Bu, görünen yapı ile gerçekliğin farklı arz edebileceğini yani hukuki olan ile fiili olanın ayrılması gerektiğine işaret etmektedir. Federal sistemler açısından bu durum federal anayasalar ile federal uygulamalar arasında ayırım olmasını sağlamıştır. Onlara göre federal sistem, toplum içerisindeki bireyler ile farklı görüşlere sahip bireyler arasındaki çeşitliliktir. Bu yaklaşıma göre, fiilen federal özellik arz eden sistemler, birer federal toplumdur. Federal toplum ise sistemin hukuken federal olarak oluşmasında birincil rol oynar. Toplumsal çeşitlilikler ya da desenler kurumsal yapıyla özdeş de olmalıdır aksi halde bu sistemde uyumsuzlukların çıkması muhtemeldir.

Elbette ki hukuki ve fiili siyasal yapıları incelemek, literatüre farklı bir bakış açısı kazandırdığı gibi bu konudaki karmaşayı da arttırmıştır. Zira hukuken federal olmayan sistemlerde federal toplum bulunabilir. Federal toplumdaki güçlü farklılıklar, sistemin kurumsal desenini şekillendirir. Ancak günümüzdeki her federal sistemin bu yönde ortaya çıktığını ifade etmek çok doğru olmayabilir. Bu yönde öncelikle, federal sistemi oluşturanın

¹⁴² Erk, 2008, s. 7.

federal toplum olması, bu anlamda anayasal kurumların federal olup olmamasına önem verilmemesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Federal toplumun ya da federalizmin yerleştiği her sistemin federal olarak kabul edilmesi gibi tartışmaya açık bir fikir gündeme gelmektedir.

Federal sisteme ilişkin teorik tartışmalar, bu devlet biçiminin dinamik yapısı nedeniyle geliştirilmeye devam edecektir. Bu bakımdan federal sistemler, bazı dönemlerde birlik ve özerlik arasında bir yarışma, bazı dönemlerde de bu iki olgu arasında bir uyum olarak karşımıza çıkabilir. Birlik olgusu baskın oldukça merkezileşme ve güçlü bir merkezi yönetim ön plana çıkmakta, özerklik olgusu baskın olduğunda ise, âdem-i merkezileşme ve güçlü federe yönetimler ortaya çıkmaktadır.

Sonuç itibariyle sosyolojik yaklaşımın önemli katkısı, federal sistemlerin tek formunun yersel olmayacağı, toplumsal farklılıkları oluşturan desenlerin, o toplumun kurumsal yapısının oluşmasında önemli bir talep oluşturacağı ve bunun da kurumsal mekanizmaya etki edeceğine ilişkin fikirleridir. Federal toplum ise içinde barındırdığı güçlü farklılık desenleri ile sistemin federal kurumlarla yönetilmesini gerektirecek talepleri oluşturmaktadır. Dolayısıyla federal toplum, federal olarak yaşama arzusunu ve son günlerde önemli bir kavram olarak “federal ruh”u korumayı sağlayan önemli bir sosyolojik olgudur.

KAYNAKÇA

- Akhtar, Majeed, Watts, Ronald L, Brown, Douglas M., (Eds.), “*Distribution of Powers and Responsibilities in Federal Countries*”, McGill-Queen's University Press, Canada, 2006.
- Auclair, Céline, “Federalism: Its Principles, Flexibility and Limitations”, *2nd International Conference on Decentralization, Forum of Federations*, Manila, Philippines, July 25, 2002, İnternet Kaynak: <http://www.forumfed.org/libdocs/IntConfDecent02/128-ICD20702-int-auclair.pdf>, Erişim Tarihi:10-01-2011.
- Banting, Keith G., “Social Citizenship and Federalism: Is a Federal Welfare State a Contradiction in Terms?”, içinde, Greer, Scott L., (Ed.) “*Territory, Democracy and Justice Regionalism and Federalism in Western Democracies*”, , Palgrave Macmillan, New York, 2006.
- Brand, Dirk J., “Asymmetry in Federal Systems – Constitutional Arrangements in South Africa”, *European Diversity and Autonomy Papers* EDAP 01/2008, İnternet Kaynak: www.eurac.edu/edap.
- Brown, Douglas, “Who’s Afraid of Asymmetrical Federalism ? – A Summary Discussion” *Institute of Intergovernmental Relations, IIGR, School of Policy Studies*, Queen’s University, Asymmetry Series 2005 (17).
- Burgess, Michael, “*Comparative Federalism: Theory and Practice*”, Routledge, USA-Canada, 2006.
- Canatan, Kadir, “Avrupa Toplumlarında Çokkültürcülük: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research*, Vol.2/6, 2009.
- Caron, Jean-François, Laforest, Guy “Canada and Multinational Federalism: From the Spirit of 1982 to Stephen Harper's Open Federalism”, *Nationalism and Ethnic Politics*, 15:1, 27-55, 2009.
- Clarke, Susan E., “Thinking Federally” from a Governance Perspective”, içinde, Pagano, Michael A., Leonardi, Robert, “*The Dynamics of Federalism in National and Supranational Political Systems*”, Palgrave Macmillan, USA, 2007.

- Çelik Ulusoy, Demet “Federal Sistemlerde Geriye Bakış: Modern Dönem Öncesi Yaklaşımlar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 69, No. 4, 2014.
- Çelik Ulusoy, Demet, “Federasyon ve Federalizm’in Kavramsal Ayrımından Doğan Federal Siyasal Sistemler”, *Legal Hukuk Dergisi*, Cilt: 127, S: (11), 2013.
- Çelik Ulusoy, Demet, “ABD’de Federal Hukukun Üstünlüğü/Preemption İlkesi: Federalizmden Bir Sapma”, Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuka Genç Yaklaşımlar Konferans Serisi No. 3 Anayasa Hukuku, Editör: Oder, Bertil Emrah, “*Anayasa Hukuku Araştırmalarında Genç Yaklaşımlar Kuramsal ve Uygulamalı Yeni Çalışmalar*”, 12 Levha Yayınları, İstanbul, 2013.
- Çelik Ulusoy, Demet, “Federasyonlar ve Yetki Uyuşmazlıklarının Yargısal Çözümü”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kamu Hukuku Anabilim Dalı: Anayasa Hukuku, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2013.
- Dikshit, Ramesh Dutta, “The Political Geography of Federalism: An Inquiry into Origins and Stability”, The Macmillan Company of India Limited, New Delhi, First published 1975,.
- Dimitris N. Chrysochoou, “Federalism and Democracy Reconsidered”, *Regional & Federal Studies*, 8:2, 1-20, 1998, DOI:10.1080/13597569808421048.
- Elazar, Daniel J., “*Exploring Federalism*”, University of Alabama Press, USA, 1987.
- Elazar, Daniel J., “Federalism: An Overview”, içinde, Villiers, De Bertus, (Ed.), “*Federalism: Theory and Application*”, Human Sciences Research Council Publishers, Pretoria, 1995.
- Ergül, Ozan, “*Yeni Kurumsalçı Yaklaşımla Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*”, Adalet Yayınevi, Ankara, 2007.
- Erhürman, Tufan, “Çok Katmanlı Toplumlarda İstikrarlı Demokrasi: Birleşik Kıbrıs Örneği”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, N: 61 (1), 2012, s. 125 vd.

- Erk, Jan ve Swenden, Wilfried, “*New Directions in Federalism Studies*”, Routledge, USA-Canada, 2010.
- Erk, Jan, “Austria: A Federation without Federalism”, *Publius: The Journal of Federalism*, Vol. 34, Number 1, 2004.
- Erk, Jan, “*Explaining Federalism: State, Society and Congruence In Austria, Belgium, Canada, Germany and Switzerland*”, Routledge, USA-Canada, 2008.
- Erk, Jan, “Review: Does Federalism Really Matter?”, *Comparative Politics*, Published by: Ph.D. Program in Political Science of the City University of New York, Vol. 39, No. 1 (Oct, 2006).
- Falleti, Tulia G. ve Cameron, Maxwell A. “Federalism and the Subnational Separation of Powers”, *Publius*, Spring 2005.
- Filippov, Mikhail, “Riker and Federalism”, *Constitutional Political Economy*, 16, 93–111, 2005.
- Filippov, Mikhail, Ordeshook, Peter C., Shvetsova, Olga, “*Designing Federalism: A Theory of Self-Sustainable Federal Institutions*”, Cambridge University Press, USA, 2004.
- Gerven, Walter Van, “Federalism in the US and Europe”, *Vienna Online Journal on International Constitutional Law*, www.icl-journal.com, Vol. 1, Number: 1/2007, s. 3.
- Gönenç, Levent, “Siyaset Bilimi ve Anayasalar”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 54, Sayı 3, 1999.
- Gözler, Kemal, “*Devletin Genel Teorisi*”, Ekin Yayınevi, Bursa, Şubat 2007.
- Greer, Scott L. (Ed.), “*Territory, Democracy and Justice Regionalism and Federalism in Western Democracies*”, Palgrave Macmillan, New York, 2006.
- Grofman, Bernard, Wittman, Donald, “*The Federalist Papers and the New Institutionalism*”, Agathon Press, First Publish, New York, 1989.
- Hadley, Charles D., Morass, Michael, Nick, Rainer, “Federalism and Party Interaction in West Germany, Switzerland, and Austria”, *Publius*:

Federalism and Intergovernmental Relations in West Germany: A Fortieth Year Appraisal, Vol. 19, No. 4, 1989.

Hueglin, Thomas, “*Federalism at the Crossroads: Old Meanings, New Significance*”, *Canadian Journal of Political Science*, Vol: 36:2, June 2003.

Jeffery, Charlie, “Multi-Level Party Competition in Federal And Regional States”, Center for Metropolitan Studies, *Seminar: Metropolis and Inequalities*, 2010. İnternet Kaynak: http://www.centrodametropole.org.br/static/uploads/C_Jeffery.pdf&ei=sjmeUODwOYmDhQeXqYDQBA&usg=AFQjCNF8qqH0rH6Zrdb-oYkQu-7VdS8zJQ. Erişim Tarihi:02-10-2011.

Johnstad, Tom, “Co-operatives and Federations”, *Journal of Co-operative Studies*, No 89, May 1997.

Kefale, Asnake, “Federalism and Ethnic Conflict in Ethiopia: A Comparative Study of the Somali and Benishangul-Gumuz Region” *Leiden University Department of Political Science of the Leiden, Doctoral Thesis*, 2009.

Kelemen, Daniel R., “Federalism and Democratization: The United States and European Union in Comparative Perspective”, içinde, Menon, Anand, Schain, Martin, (Ed.), “*Comparative Federalism: The European Union and the United States in Comparative Perspective*”, Oxford University Press, USA, 2006.

Kincaid, John ve Tarr, Alan G. (Ed.), “*Constitutional Origins, Structure, and Change in Federal Countries*”, McGill-Queens University Press, Canada-USA, 2005.

King, Preston, “*Federalism and Federation*”, Baltimore, Johns Hopkins University Press, Biddles Ltd, Great Britain.

Lijphart, Arend, “*Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*”, (Çev. Özbudun, Ergun, Onulduran, Ersin), Yetkin Yayınları, Ankara, 1996.

Lijphart, Arend, “*Thinking about Democracy: Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice*”, Routledge, USA-London, 2008.

- Livingston, William S. "A Note on the Nature of Federalism", *Political Science Quarterly*, Vol. 67: 1, 1952.
- Lowndes, Joseph E. *From the New Deal to the New Right : Race and the Southern Origins of Modern Conservatism*, Yale University Press, USA, 2008.
- Marc, Alexandre, "New and Old Federalism: Faithful to the Origins", *Publius: Federalism as Grand Design*, Vol. 9, No. 4, (Autumn, 1979).
- Norman, Wayne, *Negotiating Nationalism: Nation-building, Federalism, and Secession in the Multinational State*, Oxford University Press, Oxford, 2006.
- Parikh, Sunita, Weingast, Barry R., "A Comparative Theory of Federalism: India", *Virginia Law Review*, Vol. 83, 1997.
- Riker, William, "Federalism: Origin, Operations, Significance", Boston: Little, Brown and Co, 1964, s. 50-51.
- Simeon, Richard, Papillon, Martin, "The Division of Powers In Canada: An Overview", *Institute of Federalism University of Fribourg Files*, s. 4. İnternet Kaynak: www.federalism.ch/files/categories/IntensivkursII/Canadag2.pdf, Erişim Tarihi: 31-10-2011.
- Singh, Mahendra P., Verney, Douglas V., "Challenges to India's Centralized Parliamentary Federalism", *Publius: Emerging Federal Process in India*, Vol. 33, No. 4, (Autumn, 2003).
- Skoutaris, Nikos "From Dual to Cooperative Federalism", *European Constitutional Law Review*, Vol.7, Asser Press and Contributors, 2011.
- Smith, Jennifer, "Definitions, Typologies and Catalogues: Ronald Watts On Federalism", *The Federal Idea: A Conference in Honour of Ronald L. Watts, Conference Paper*, Institute of Intergovernmental Relations Queen's University, Kingston, 2007.
- Smith, Jennifer, "Federalism", UBC Press, Canada, 2004, s. 22,25.
- Stein, Michael B., "Federal Political Systems and Federal Societies", *World Politics*, Volume 20, Issue 04, July 1968.

- Swenden, Wilfried, "Asymmetric Federalism and Coalition-Making in Belgium", *Publius: The Journal of Federalism*, N: 32:3, (Summer 2002).
- Swenden, Wilfried, "*Federalism and Regionalism in Western Europe: A Comparative and Thematic Analysis*", Palgrave Macmillan, USA, 2006.
- Tarleton, Charles D., "Symmetry and Asymmetry as Elements of Federalism: A Theoretical Speculation", *The Journal of Politics*, Vol. 27, No. 4 (Nov, 1965). Burgess, s. 42. Erk, 2008, s. 5 vd.
- Thorlakson, Lori, "Comparing Federal Institutions: Power and Representation in Six Federations", *West European Politics*, Routledge Publishing, 26:2, 2003.
- Uygun, Oktay, "*Federal Devlet*", 12 Levha Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Verney, Douglas, "Federalism, Federative Systems, and Federations: The United States, Canada, and India", *Publius*, Vol. 25, No. 2 (Spring, 1995).
- Volden, Craig, "Origin, Operation, and Significance: The Federalism of William H. Riker", *Publius: The Journal of Federalism*, Vol: 34:4, 2004.
- Wachendorfer-Schmidt, Ute, (Ed.), "*Federalism and Political Performance*", Routledge, London, 2000.
- Ward, Ann ve Ward, Lee (Ed.), "*The Ashgate Research Companion to Federalism*", Ashgate Publishing Limited, USA-Canada-New England, 2009.
- Watts, Ronald L., "A Comparative Perspective on Asymmetry in Federations", *IIGR, Queen's University Asymmetry Series* 2005(4).
- Watts, Ronald L., "*Comparing Federal Systems in the 1990s*", Institute of Intergovernmental Relations Queen's University, Canada, 1996.
- Watts, Ronald L., "The Contemporary Relevance of the Federal Idea", *Louis-Warsaw Transatlantic Law Journal*, 1995.
- Watts, Ronald L., "The Historical Development of Comparative Federal Studies", *IIGR Working Paper*, Queen's University, Kingston, 2007.